

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA ARHIVISTIKU I DOKUMENTALISTIKU
Ak. god. 2016./2017.

Danijel Hrgić
Uloga historiografije u suvremenoj arhivistici
Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Hrvoje Stančić

Neposredni voditelj: dr. sc. Jozo Ivanović

Zagreb, kolovoz 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI RAZVOJ ARHIVA	3
2.1. Rani razvoj koncepta arhiva	4
2.2. Povijesni koncept arhiva XIX. stoljeća	8
2.3. XX. stoljeće i pojava društvenog i miješanog koncepta arhiva	11
3. MEĐUUTJECAJI ARHIVISTIKE I HISTORIOGRAFIJE	14
3.1. Situacija u Hrvatskoj	18
4. ODNOSI SUVREMENE ARHIVISTIKE I HISTORIOGRAFIJE	20
5. POVIJESNA ZNANOST I POVJESNIČARSKE VJEŠTINE U ARHIVIMA DANAS	26
5.1. Temeljne djelatnosti arhivista i povjesničarske vještine	27
5.2. Izgradnja fondova i zbirki	28
5.3. Obrada gradiva	30
5.4. Dostupnost i korištenje	31
5.5. Javna djelatnost i promidžba	33
5.6. Zaštita i očuvanje gradiva	34
5.7. Historiografija o arhivima	34
6. ZAKLJUČAK	36
7. BIBLIOGRAFIJA	39
Sažetak	41
Summary	41

1. UVOD

Historiografija je usustavljeni naziv za znanost koja se bavi istraživanjem povijesti putem povijesnih vrela. Arhivistika je pak skup znanja o naravi i značajkama arhivskoga gradiva i djelatnosti arhiva. Ona se dijeli na arhivsku teoriju, koja proučava arhivsko gradivo i njegovo značenje, i arhivsku metodologiju čiji je cilj rasprava i praksa generalnog postupanja s gradivom. Obje znanosti razvijaju se već stoljećima i kao što ćemo vidjeti njihovo je međudjelovanje bilo ključno za njihov razvoj.

Prva prava promjena paradigme u historiografiji izrasla je u XIX. stoljeću sa takozvanim „arhivskim obratom“ i predstavlja početnu stepenicu u velikom nizu obrata koji su povijesnu znanost oblikovali do danas. Arhivistika je, s druge strane, s povjesničarima započela svoj vlastiti razvoj nakon što su njena upravna i pravna uloga bile smanjene promjenama koje su uslijedile kao posljedica Francuske revolucije. Arhivi su postali mjestima istraživanja, mjestima održavanja doticaja s prošlošću, mjestima koja skrivaju tajne djelovanja ljudi iz prošlosti. Osim što su bili jedni od najvećih korisnika, mnogi povjesničari su preuzeli i ulogu arhivista koja ima je primarno odgovarala zbog sličnih vještina i kompetencija. Iz toga razloga povjesničari su imali velik utjecaj na razvoj arhiva i arhivistike, a u nekim državama povjesničari su se do prije 30-ak godina zadržavali kao najčešći zaposlenici. U ovu grupu možemo ubrajati i Hrvatsku, gdje su arhivi bili smatrani kulturno znanstvenim ustanovama, ali znanstvenim ustanovama isključivo povijesnog karaktera. Suvremena arhivistika je ipak uvelike napredovala i polagano se razvija u jednom sasvim drugom smjeru od onog inicijalnog. Ona se, primarno pod utjecajem anglosaksonske tradicije, okreće prema novim informacijskim tehnologijama koje će, po svemu sudeći, u idućih 10 godina postati isključivi način kojim će se dokumentirati rad tvrtki i državnih uprava.

O stanju arhivističke znanosti, kao i o svakodnevnim poslovima arhivista sam kao student povijesti relativno malo znao. Bez obzira na njen samostalni status kao znanstvene discipline, među povjesničarima još uvijek vlada poprilično zastarjelo i neutemeljeno mišljenje o arhivistici kao pomoćnoj povijesnoj znanosti (ili se barem tijekom studiranja može steći takav dojam). Ipak, tijekom istraživanja na arhivskom gradivu uvidio sam kako među arhivistima kruži ogromna količina znanja koja se tematski može usporediti s onom povjesničara, ali je daleko dublja kada je u pitanju poznavanje samog gradiva i njegova nastanka. To me na neki način i ponukalo da se posvetim arhivistici, iako se ona pokazala potpuno drugačijom nego sam ju zamišljao. Studij arhivistike bio je okrenut u jednom

potpuno drugom pravcu, onom informacijskih znanosti, a povjesničari su se često spominjali, ali najviše kao korisnici. Arhivistika je bila posvećena gradivu i na njega se u potpunosti fokusirala, što u konačnici i je njena svrha.

Iz te situacije izrodila se ideja za ovaj diplomski rad koji ima tri temeljne zadaće. Prva je istražiti razvoj arhivistike i koncepta arhiva s naglaskom na period u kojem su arhivi bili primarno pod utjecajem istraživača/povjesničara. Druga zadaće je pokušati detektirati u kojoj su mjeri historiografija i povjesničari utjecali na razvoj suvremene arhivistike, ali i što se to točno dogodilo u razvoju arhivistike da je njen odnos s povjesničarima u znanstvenom smislu pomalo „zahladio“. U konačnici, treća je zadaća ovog rada uvidjeti kako su, i jesu li povjesničari (s kompetencijama koje danas stječu svojim obrazovanjem) sposobni još uvijek doprinijeti efektivnom radu arhiva. Odnosno, postoji li unutar zadaća suvremenog arhivista mogućnost za iskorištavanje povjesničarskog skupa vještina. Prvi je cilj lako ostvariv pregledom osnovne literature, dok je za drugi i treći bilo potrebno identificiranje vodećih trendova i mišljenja o temi, kako kod nas tako i vani. Jednako tako, u svrhu dokazivanja trećeg cilja, od velike je pomoći bila i studentska praksa, kao i razgovor sa zaposlenicima Hrvatskog državnog arhiva te profesorima s Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.¹

¹ U ovom slučaju želio bih puno zahvaliti profesorima Jozi Ivanoviću, koji je ovakve teme otvarao i o kojima je diskutirao s nama tijekom svojih predavanja, i Tomislavu Galoviću s kojim sam vodio jednu dužu raspravu na ovu tematiku.

2. POVIJESNI RAZVOJ ARHIVA

Najlakša i danas najčešće korištena definicija arhiva kaže kako je riječ o ustanovi ili službi čija je glavna zadaća čuvanje, obrada i omogućavanje korištenja arhivskog gradiva.² No kao koncept, arhiv je kroz svoj kronološki razvoj prošao nekoliko faza. U svakoj od tih faza pojam arhiva predstavljao je nešto drugo, mada je uvijek bila zadržana temeljna zadaća čuvanja i omogućavanja korištenja gradiva unutar njega.

Prema Jozi Ivanoviću, kroz povijest možemo pratiti tri različita pristupa konceptu arhiva koji i danas u određenoj mjeri kohabitiraju u samoj strukturi arhiva, ali više nisu strogo određeni kao jedina preživljavajući paradigma (što je u skladu sa razvojem paradigmi u sklopu društvenih i humanističkih znanosti). Primarno su arhivi bili viđeni kao mjesta za dokazivanje određenih stvarnih i statusnih prava, što se naziva i pravni ili „trezorskim“ konceptom arhiva. Dok su kasnije u suvremenom kulturalnom okruženju češće predstavljeni kao ustanove šireg društvenog i povijesnog značaja, odnosno ustanove koje na nekoj višoj razini pomažu održavanju kolektivnog identiteta kroz čuvanje gradiva.³ Negdje između toga smjestila se i uloga i koncept arhiva kao alata ili pomagala pri upravljanju gospodarskim i društvenim procesima i odnosima. Riječ je o konceptu kako su arhivi kao spremišta dokumenata, u ranijim periodima, služili kao sredstvo nadzora i upravljanja područjem do kojeg centralizirana vlast nije mogla doći drugim putem.⁴

Povijesni razvoj arhiva tema je kojom su se bavili brojni arhivisti kako bi pobliže opisali promjene u samom shvaćanju arhiva i načina pristupa gradivu koje čuva. U jednom određenom periodu arhivi su razradili vlastiti pravila na temelju kojih su funkcionirali i njihova je uloga prerasla onu primarnu uloga mjesta čuvanja. Cilj ovog poglavlja pokazati je taj razvoj koncepta arhiva, te prikazati u kojem su periodu historiografija i povjesničari preuzeli glavnu ulogu, odnosno kada je sam koncept arhivistike prerastao granice pomoćne povijesne znanosti i postavio vlastita znanstvena disciplina koja je svoje temelje ipak gradila na znanju i radu povjesničara u ranijim periodima.

² Jozo Ivanović. Priručnik iz arhivistike I. dio. (Zagreb: Hrvatski državni arhivi, 2000) 17.

³ Ibid. 115.

⁴ Ibid. 116.

2.1. Rani razvoj koncepta arhiva

Kada govorimo o povijesnom razvoju arhivistike ili pak koncepta arhiva u nekom širem europskom smislu, teško je dati neke stroga kronološke odrednice po kojima se može ravnati. Koncept arhiva, kao i njegovo shvaćanje i razvoj, ovisili su primarno o mjestu, vremenu i kulturnom okruženju. Pojedini narodi su određene etape u razvoju arhiva postizali puno ranije od drugih, dok su konceptualne razlike između viđenja arhiva na nekim mjestima bile sve veće što je veći bio vremenski odmak. Ipak u skladu sa spomenutom pogledima na razvoj koncepta arhiva koje nudi i Jovanović⁵, moguće je sastaviti neki generalni kronološki pregled napretka, kako bi se dobio dojam koji su to utjecaji u kojim periodima bili odgovorni za današnje stanje. Posebno nas u ovom pregledu zanimaju vremenski periodi u kojima je postojala velika umiješanost povjesničara, te kako su oni utjecali na promjenu uloge arhiva.

Nešto slično arhivima pojavilo se s pojavom potrebe za efektivnijim vođenjem administracije. Time se može pretpostaviti da je neki oblik arhiva morao postojati čim su se počeli nakupljati zapisi na nekom od korištenih materijala (glinene pločice, papirusi, pergamene itd.). Repozitoriji nastaju već u antičkoj Grčkoj i Rimskom Carstvu.⁶ Ti repozitoriji imali su ulogu sredstva upravljanja državom, s obzirom su tadašnji birokratski sustavi bili puno sličniji današnjima, nego što je to slučaj sa srednjovjekovnim sustavima. Samim time i arhivi su imali ulogu sličniju današnjim repozitorijima. Riječ je bilo o zapisima strogo gospodarskog i upravnog karaktera koji su bili slagani i organizirani na način sličan modernim arhivističkim pravilima. Ovo nas ne treba čuditi s obzirom da je velika količina rimske ostavštine imala utjecaj na razvoj današnjih upravnih, zakonodavnih i posebice sudskih regulativa (kao što je to slučaj s Rimskim pravom).⁷

Dakle kada govorimo o repozitorijima ranih civilizacija, govorimo o sustavima koju su pomagali u upravljanju državom i bilježili njene aktivnosti. Tako su ti repozitoriji postali jedini izvori informacija o funkcioniranju određenog dijela Carstva. To je vrlo slično današnjem spisovodstvu, iako na puno manjoj razini, gdje se dokumenti gomilaju kako bi pokazali aktivnosti tvrtke.

⁵ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 115-116.

⁶ Michel Duchein. „The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe“ u *American Archivist*, vol 55. zima 1992. 14-25.

⁷ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 116-118.

Osim toga, to se poklapa i s jednom od temeljnih uloga današnjih arhiva u kojima je najveća količina gradiva danas nastala upravo sustavnim radom državnih tijela i drugih organizacija od velikog značaja.

Treba razlikovati način na koji je taj sustav funkcionira u usporedbi s arhivima srednjeg vijeka, kada će njihova uloga biti malo drugačija, iako još uvijek dosta bliska onome što susrećemo u antici. Treba naglasiti i kako se većina spoznaja o ranim arhivima danas dobiva iz arheoloških istraživanja i rijetkih sačuvanih dokumenata iz tog perioda. Znanstvenicima je i danas zbog nedostatka dokaza teško rekonstruirati većinu detalja iz perioda prije 1.000 godine poslije Krista. Karakteristike sustava repozitorija viđenih u antičkom svijetu, preživjele su i do Karolinškog doba⁸, no rijetke su informacije o tim kao i ranijim primjercima.

Ponovna pojava arhiva na Europskom tlu očita je tijekom XI. i XII. stoljeća. Iako se više ne može govoriti o nekom unificiranoj ustanovi ili službi s obzirom na različitosti ustroja država koje su iznikle u kasnom srednjem vijeku, arhivi onoga vremena ipak imaju neke zajedničke specifičnosti koje ih povezuju. Nova feudalna organizacija društva donijela je sa sobom potrebu da za dokazivanjem prava i povlastica, posebice kada je u pitanju bilo vlasništvo nad zemljom (okosnica samog sustava). Feudalni gospodari, svećenstvo pa i rano građanstvo na prostorima na kojima je postojalo, imalo je svoje repozitorije dokumenata koje su vodili po svojim pravilima. Dakako da su ta pravila bila ovisna o raznim malim običajima koje su pojedine zajednice razvile, ali je u suštini uloga repozitorija bila ona dokazna.⁹ U ovom razdoblju prevladava pravni koncept arhiva i on dugo vremena ostaje kao temeljna konstanta za razvoj arhiva kao ustanove, ali i za razvoj praksi ili ranih arhivskih programa upravljanja gradivom.¹⁰

Tokom XIII. i XIV. obnavlja se stara rimska pravna tradicija, ali jednako tako papir postaje šire dostupan i istiskuje pergamene kao najčešću podlogu za pisanje. Ta dva fenomena ponovno oživljavaju tradiciju i potrebu za čuvanjem dokumenata, kakva je postojala u rimsko doba. Ipak arhivi su u novom razdoblju malo promijenili svoju svrhu i ulogu. Arhivi kasnog srednjeg vijeka bili su vezani uz pojedine feudalne ličnosti i/ili crkvene ustanove, komune i rane gradove. Samim time, ti su arhivi služili specifično tim osobama i bile su izvor dokazivanja svih pravnih, teritorijalnih zahtijevanja te osobe, kao i njegovih povlastica.

⁸ Duchein, „The History of European archives“, n. dj., 15.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 118.

Arhivisti toga vremena, bili su osobe čija je uloga bila nalik čuvaru blaga. Arhivist takvog arhiva brinuo se da sva stara prava ličnosti u pitanju ostanu sačuvana na papirima, ali je jednako tako bio zadužen za proučavanje drugih dokumenata u nastanku. U tim dokumentima tražio je informacije kojima bi svome gospodaru omogućio neki novi teritorijalni ili pravni dobitak.¹¹ Nuspojava toga svega bila je smanjena uloga arhiva u tekućim zbivanjima. Njihove su prijašnje dužnosti u kasnom srednjem vijeku zamijenile kancelarije, raznih vrsta, koje su sada bile zadužene za proizvodnju dokumentacije. Arhivi su sada većinski bili zaduženi za čuvanje izričito vrijednih dokumenata koji bi mogli biti od koristi vladaru negdje u budućnosti.

U Francuskoj, Kraljevstvu Aragon kao i nekim talijanskim i flamanskim gradovima očuvanje dokumenata bilo je uređena unutar njihova municipalnog sustava. U njihovim gradovima, kao i nekim priobalnim i dalmatinskim komunama, postojali su javni notarijati koji su čuvali dokumente koje su sklapali građani, dok su se dokumenti vezani uz prava koje ostvaruje sama komuna ili grad često čuvali u posebnim prostorijama ili pak škrinjama. Često je upravo postojanje dokumenta u samoj škrinji ili arhivu davalo autentičnost i punopravnost tom dokumentu. Na prostoru kontinentalne hrvatske u tadašnjem Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu postojala su *loca credibilia*. U pitanju su bile većinom crkvene kancelarije koje su bile zadužene za čuvanje dokumenata u škrinjama, kao i pečata kojima su dokumenti dobivali svoju punu vrijednost. Ako je nešto bilo pohranjeno u jednoj takvoj škrinji, tada je u akt koji je dokument dokazivao smatran punopravnim.¹² Svećenik koji je bio zadužen za brigu o škrinji i pečatu imao je poprilično važnu poziciju i u funkcioniranju gradske uprave, ili pak državne uprave kada je riječ o zagrebačkom Kaptolu.¹³

Tijekom srednjeg vijeka, pa sve do početka ranog novog vijeka, upravni poslovi će se poprilično početi komplicirati, a samim time početi će se gomilat i količina dokumenata i papira koji nastaju iz upravnih poslovanja. Pri prijelazu s srednjeg u rani novi vijek, dolazi do promjene u vrsti dokumentacije koja se čuva i sprema. Ranije povlastice i pravni dokumenti, bivaju češće zamijenjeni dokumentacijom kojom se bilježe upravni postupci. Pisane dokumente za određene repetitivne birokracijske poslove se do XVIII. stoljeća počelo mijenjati specifičnim obrascima koji bi nakon toga bili spremljeni u predmetne spise. Ovakvom podjelom dokumentacije osigurana je bolja pretraživost dokumenata, ali je rođen i

¹¹ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 118.

¹² Duchein, „The History of European archives“, n. dj., 15.

¹³ Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli : loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske* (Zagreb : Golden marketing, 2001.) 11.

temelj na kojem funkcionira današnja praksa u arhivima i pismohranama. Arhivima se polako vraća uloga koja je izbljedjela u srednjem vijeku. Uloga arhiva u tekućim poslovima potakla je na razmišljanje o potrebi uvođenja i organiziranje više razina arhivističke djelatnosti ovisno o stadiju u životnom tijeku spisa (da li je riječ o aktivnoj, poluaktivnoj ili pasivnoj dokumentaciji).

Prvi arhivistički repozitoriji ovakve vrste počinju s radom tijekom XVI. stoljeća. Primjer toga je arhiv u Simankasu otvoren 1524. godine u kojem su se sakupljale sve vrste zapisa vezanih uz poslove vijeća, sudova, tajništva, riznice itd. Godine 1588. izdaje se i prvi arhivistički priručnik pod nazivom "Instruccion para el Gobierno del Archivo de Simancas".¹⁴ Odnosno, gore spomenute promjene u količini dokumentacija i potreba za praćenjem sve te papirologije uvjetovala je stvaranje centraliziranih arhiva, koji će postati svojevrsni preteče današnjih nacionalnih arhiva. Upravo u to vrijeme počinju se za rad u arhivima zapošljivati specijalizirani zaposlenici čija je uloga bila upravo očuvanje dokumenata. Sličan razvoj nastavio se i u Velikoj Britaniji, kao i u Vatikanu, gdje je nizom odredbi postignuta transformacija prijašnjih repozitorija u ustanove od velike važnosti. To je period nastanka i razvoja „administrativnih monarhija“ za koje je postalo iznimno važno očuvanje dokumentacije i olakšano pronalaženje iste. Tada se rađaju temelji modernog arhivističkog zanimanja s obzirom da se u tim novim okolnostima razvila i potreba za specifičnim vještinama koje arhivist treba posjedovati.¹⁵

Već XVII. stoljeće u arhive uvodi pitanje najbolje prakse, svrhe čuvanja kao i pojavu (tada još nedefinirane) sekundarne vrijednosti starih dokumenata. Posebice su velika previranja bila na temu slaganja i obrade dokumenata, gdje su se Francuski arhivisti zalagali za kronološki redoslijed, a neki drugi za njima metodičniji pristup slaganja po lokaciji ili prirodi akata koje su dokumenti opisivali. Tada se javlja i prvi interes za istraživanje povijesti kao svojevrsna evolucija renesansnog interesa za znanost o diplomama.¹⁶ Iako postoje primjeri interesa za arhivsko gradivo od strane istraživača još tijekom XVII. stoljeća (primjer su rani pisci povjesničari poput Janeza Vajkarda Valvasora i Mavra Orbinija) tek će aktivnosti

¹⁴ Duchein, „The History of European Archives“, n. dj., 16.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Duchein, „The History of European Archives“, n. dj., 16. Znanost o diplomama ili diplomatika, praćena ključnim dijelom *De Re Diplomatica* Jeana Mabillona uvela je među istraživače, ali i arhiviste neka ključna pitanja o važnosti očuvanja dokumenata čija je autentičnost i legitimnost upitna. To je nadalje uzrokovalo i nepovjerenje u povijesne tekstove koji su nastajali u prethodnim periodima i pokrenulo lavinu istraživača koji su smatrali kako se istina treba tražiti u primarnim izvorima koje su čuvali arhivi. (više u potpoglavlju 2.1.)

vezane uz Francusku revoluciju krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća dovesti do promjene u načinu iskorištavanja, ali rada arhiva.¹⁷

Francuska revolucija pokrenuti će diljem Europe promjenu starog feudalnog poretka u moderni građanski. Iz perspektive tog novog uređenja, arhivi, koji su ranije služili kao pravne ustanove kojima su dokazivane razne povlastice i prava, sada su ostali bez svoje temeljne svrhe. Efektivno su prava koja su čuvali postala nevažeća, što je u nekoj mjeri pokrenulo i razvoj njihove nove uloge, kao i njihove novopronađene otvorenosti za javnost. Stari dokumenti s vremenom pronalaze svoju važnost za istraživače ili sve one druge koji imaju interes za sekundarnom vrijednosti tih zapisa. U skladu s time išlo je i zakonodavstvo nekih država, koji su arhive proglasili otvorenima za javnost.¹⁸ Otvaranjem za javnost, arhivi su bili primorani obučavati nove stručnjake za rad u tim ustanovama. Ovaj period smatra se i periodom kada se javlja koncept arhiva kao povijesnog izvora i baštine. Taj koncept će se u suštini razvijati kroz cijelo trajanje XIX. stoljeća, a za temu ovog rada je specifičan jer je upravo XIX. stoljeća period kada u arhive sve više počinju ulaziti povjesničari i oni počinju oblikovati arhive u kulturne i istraživačke ustanove.

2.2. Povijesni koncept arhiva XIX. stoljeća

Francuska revolucija i širenje njenih ideja imali su ogroman utjecaj na razvoj arhiva iz pravnih i upravnih alata države u kulturne/povijesne ustanove. Primarne odluke revolucionarne države donesene u Francuskom zakonu 1794. godine doprinijele su tom „napretku“ smatrajući arhive zbog svoje pravne uloge zastarjelim i nefunkcionalnim institucijama. Arhivi su postali mjesta na kojima su se čuvali dokumenti stare države i u prvim godinama revolucije velik broj dokumenata bio je uništen u žaru tadašnje borbe protiv ostataka starog društva. Ubrzo je ipak prihvaćeno kako stari dokumenti osim svoje pravne vrijednosti imaju i kulturnu vrijednost, usporedivu s umjetničkim djelima.

Ovo je pokrenuli i povećani interes istraživača za sve ono što se nalazi u arhivima. Interes istraživača povijesti za aktivnim gradivom počeo je oko XVII. stoljeća s velikim

¹⁷ Žontar, Jože, „Historiografija i arhivistika“ u Arhivski vjesnik, No.42 Veljača 2000. 169-176. 170.

¹⁸ Duchein, „The History of European Archives“, 17. Vrijedi naglasiti kako je u revolucionarnom zakonu u Francuskoj 26.lipnja 1794. godine prvi put regulirano pravo općeg pristupa arhivima za sve građane. Razlog tomu nije bila primarno istraživačka funkcija arhiva, već potreba da ljudi mogu sakupiti podatke vezane uz zemlju koja im je bila dana ili koju su otkupili od države. Dokumente su kasnije mogli upotrijebiti kako bi tu zemlju dobili nazad. Puno kasnije je pravo na istraživanje uvedeno i u mnogim drugim državama koje su smatrane daleko više zatvorenima po pitanju svoje dokumentacije kao što je to bili Austrijsko Carstvo i Prusko kraljevstvo. U tim je državama za istraživanje bila potrebna posebna dozvola.

istraživanjima povijesti naroda. Veći interes za aktivnom ulogom u pronalasku i očuvanju gradiva javio se među povjesničarima pak tek u XIX. stoljeću kada su povjesničari preuzimali uređenje starih arhiva, a aktivni arhivi tražili su povjesničare kao svoje djelatnike.¹⁹ Za život arhiva ovo je bila velika promjena jer je podrazumijevala promjenu dotadašnjih praksi i prilagodbu sustava čuvanja i organiziranja kako bi gradivo bilo lako dostupno i pretraživo, ne samo arhivistima već i istraživačima. Može se iz tog razloga reći kako je pojava istraživača povijesti u arhivima na neki način uzrokovala razvoj arhivističke discipline kakvu poznajemo danas.²⁰

U Francuskoj nakon 1789. arhivi su u početku služili čuvanju starih dokumenata koji su bili vezani uz staru monarhističku vlast čiji su zakoni *de facto* bili nevažeći. Situacija je već početkom XIX. stoljeća ipak ukazala na potrebu arhiva da nastave sa svojom djelatnošću zaprimanja nove dokumentacije. Ova je situacija ukazala na širu ulogu arhiva, od one istraživačke/povijesne. U Francuskoj je potrebu za zaprimanjem novih zapisa prepoznao Napoleon 1808. godina, dok je u drugim državama Europe potreba za ponovnom aktivnošću arhiva na ovom području kasnila sve do druge polovice XIX. stoljeća.²¹ Do 1850. godine pojavio se problem nagomilavanja gradiva koje je čekalo vrednovanje i izlučivanje ili pak prihvata u repozitorij. U tom periodu pojavila su se u Europi dva sustava za organizaciju novo pridošle dokumentacije, dvije „kulturne zone“. Sustav registratura prevladavao je u germanskim zemljama i središnjoj Europi, a bazirao se na brojevnim oznakama na dokumentima koji su, prema dogovorenom pravilniku, korisnicima pružali informaciju o podrijetlu dokumenta. Brojeвне oznake dokumentima su bile pripisane već pri nastanku što je znatno olakšavalo organiziranje dokumentacije. S druge strane u zemljama Beneluksa, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Španjolskoj u upotrebi je bio sustav u kojem je sva dokumentacija bila organizirana od strane arhivista, bez jasno označenih oznaka pripadnosti.²²

Tijekom XVIII. i XIX. u periodu prosvjetiteljstva postalo je opsesijom klasificirati stvari u prirodi kako bi se usadila ideja kontrole nad tim stvarima. Samim time, u prvoj polovici XIX. stoljeća, u arhivima se počelo raspravljati o načinu podjele i organizacije gradiva. U Francuskoj, pa tako i u ostatku Europe vladala je podjela na „klase“ ili „serije“ ovisno o dijelu vlasti iz kojeg je dokument poticao (legislativna, administrativna, sudska ili je

¹⁹ Žontar, „Historiografija i arhivistika“, n. dj., 169.

²⁰ Više o ovoj temi u 3. poglavlju.

²¹ Duchein, „The History of European Archives“, n. dj., 18. Specifično je u ovom slučaju riječ o Španjolskim i Engleskim arhivima koji su se odlučili zadržati povijesni koncept arhiva puno duže nego je to bio slučaj u Francuskoj.

²² Ibid. 18.

pak riječ o povijesnom dokumentu). Ovaj sustav dakako nije bio pretjerano koristan kada je u pitanju bilo održavanje integriteta arhiva.²³

Godine 1841. francuski arhivisti, povjesničar i diplomatičar Natalis de Wailly osmislio je princip provenijencije ili na francuskom *respect des fonds*. On je u pismu svojim nadređenima napisao „*svi dokument koji potječu od nekog tijela, ustanove, obitelji ili pojedinca tvore fond i moraju biti čuvani zajedno... dokumenti koji samo referenciraju ustanovu, tijelo ili obitelj ne bi trebali biti miješani s ostatkom fonda tog nositelja*“. Ubrzo je princip provenijencije prihvaćeno kao jedino logično rješenje.²⁴

Drugo pravilo koje se ukorijenilo u arhivistici u XIX. stoljeću je pravilo prvobitnog reda. Smatra se kako su ovo pravilo uređivanja fonda, njemačkog naziva *Strukturprinzip*, najprije koristili arhivisti Pruskog kraljevskog arhiva 1880. godine, a prvi put je u literaturi predstavljeno u „Nizozemskom priručniku“ iz 1889. Zanimljivo je kako su oba pravila prvi teoretizirali i komentirali arhivisti iz Nizozemske, Italije i Engleske, a ne njihovi originalni tvorci.²⁵

Nakon prihvaćanja principa provenijencije u arhivima se pojavio problem dohvaćanja i organiziranja gradiva unutar repozitorija. Pravilo prvobitnog reda za neke se smatralo dovoljnim da se može detektirati povijest stvaratelja, jer je pravilno poslagano gradivo prikazivalo prirodnu evoluciju aktivnosti.²⁶ U suštini razvoj obavijesnih pomagala bio šaka razvoja europske arhivističke tradicije. Iako je postojala jasna razlika između toga što bi inventari, a što katalozi gradiva trebali predstavljati²⁷ nisu postojale neke jasne norme ili pravila po kojima bi oni trebali biti sastavljeni (za razliku od pravila koja su rano postavljena u funkciju u knjižnicama). Čak su i brojni teoretičari arhivistike izbjegavali temu opisa gradiva te se do nekog konsenzusa došlo tek u moderne vrijeme.

Za rad u arhivima u XIX. stoljeću ljudi su morali biti posebno educirani s obzirom na velik broj dužnosti u koje se arhivističko zanimanje pretvorilo. Arhivisti su morali biti obrazovani u vještinama diplomatike i drugih pomoćnih povijesnih znanosti kako bi uspješno prepoznavali o kakvoj se vrsti dokumenata radi i kako se oni trebaju spremati. Iz toga razloga ne čudi kada se uz imena arhivista iz onoga vremena nerijetko nađe i titula povjesničara.

²³ Duchein, „The History of European Archives“, n. dj., 19.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid. 20.

²⁷ Inventari su u suštini popisi i opisi gradiva poslagani redom u kojem se čuvaju, dok su katalozi obavijesna sredstva često formirana oko određene teme s popisima dijelova fondova i zbirki koji odgovaraju temi.

Arhivisti su u XIX. stoljeću postali priznato zanimanje, uvelike drugačije od zanimanja knjižničara s kojima nikad nisu dijelili posebnu vezu. Činjenica je da u ono vrijeme pojam gradiva nije bio definiran kao što je to slučaj danas, pa su knjižnice imale svoje arhive sa starim dokumentima, a stare knjige su se iz arhiva znale davati knjižnicama na čuvanje. Tek će se kasnije, barem kada su u pitanju formati gradiva doći do određenog konsenzusa oko pripadnosti informacijskih sredstava jednim ili drugim ustanovama.²⁸

2.3. XX. stoljeće i pojava društvenog i miješanog koncepta arhiva

Kako je XIX. stoljeće za arhive bilo razdoblje u kojem su bili predodređeni kako bi pomogli istraživačima (pretežito povjesničarima), XX. stoljeće je sa sobom donijelo nove izazove se kojima se trebalo nositi. Uslijed modernizacije vlasti, umnogostručavanja količine nastale dokumentacije, kao i povećanog interesa koji je proizašao iz zanimanja šire javnosti za sadržaje arhiva postala je ugrožena i ponovno propitana uloga arhiva kao povijesne ustanove i mjesta strogo namijenjenog povijesnom istraživanju. Došlo je do promjena u viđenju onoga što arhivistika treba biti i kako je potreban odmak od njene prijašnje uloge kako bi se uhvatila u koštac sa svojim rastućim problemima.

Potreba za odvajanjem arhivistike od povijesti i korijena utemeljenih u pomoćnim povijesnim znanostima i diplomaciji pojavila se puno prije na sjeverno američkom tlu nego na europskom. Uslijed završetka Prvog svjetskog rata pa sve do početka drugog u SAD-u počelo se ozbiljno raspravljati o promjenama paradigmi organizacije i upravljanja gradivom koje su bile preuzete od europskih arhiva. Naime u SAD-u se počela nagomilavati dokumentacija koje je očekivala prihvata u arhive, a da se još nisu stigli pozabaviti starim gradivom.²⁹ S druge strane u Europi se u arhivistici nisu toliko zamarali problemom gomilanja, koliko problemom održavanja netaknutosti i autentičnosti fondova. Može se reći da se u SAD-u arhivistika počela opsežnije baviti budućim problemima, dok su na Europskom kontinentu još uvijek bili preokupirani starim dokumentima i očuvanjem prvobitnog reda.

Kao najbolji primjer europske tradicije arhivistike pojavio se arhivist Hilary Jenkinson (1882.-1961.). Jenkinson je bio dio engleske tradicije arhivista, te je bio školovan u maniri starih arhivista s naglaskom na čuvanje, obradu i zaštitu srednjovjekovnih spisa. Jenkinson je počeo s odmakom od ideje arhivista kao pomoćnika istraživača povjesničara i posvetio se redefiniciji uloge arhivista kao kuratora i čuvara baštine. Jenkinson je iznad svega cijenio

²⁸ Duchein, „The History of European Archives“, n. dj., 21.

²⁹ Žontar, „Historiografija i arhivistika“, n. dj., 169.

održavanje integriteta fonda, a svako uplitanje arhivista u red fonda bilo je smatrano nedopustivim. Njegova paradigma ležala je u mišljenju kako je stvaratelj fond oblikovao na određen način i da taj fond primarno mora služiti stvaratelju, a tek kasnije istraživaču. Bolje rečeno zalagao se za objektivnog arhivista koji nema neku veću ulogu u arhivu osim očuvati njegovu cjelovitost. Kako je već tada, 20-ih godina XX. stoljeća, postalo jasno kako se dokumentacija počinje nakupljati u velikim količina Jenkinson nije ignorirao taj problem, ali je više bio zabrinut sa samom pozicijom i ulogom arhivista.³⁰ Njegovo djelo „Manual of Archive Administration“³¹ smatralo se jednim od ključnih djela tijekom 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća pa sve do Drugog svjetskog rata.³²

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata obilježile su velike promjena u načinu funkcioniranja arhiva. Rat je u fokus donio velik broj različitih izvora koji su pristizali u arhive na medijskim nosačima čije je očitavanje trebalo osigurati. Papirologija se dodatno povećala, a svemu tome nije pomogao ni povećan interes nove vrste korisnika koji su uslijed zakonskih promjena koje su potpuno otvorile vrata arhiva pohrlili tražiti podatke u arhivima. S obzirom na velik broj migracija i generalnih kretanja ljudstva tijekom i poslije rata, mnogi su se htjeli povezati sa svojim korijenima kroz sve moguće informacije. Povjesničari su uslijed svih ovih promjena i po utjecajem francuske škole anala (fra. *Annales*) svoje vidike odlučili okrenuti novim vrstama izvora pa je tako arhivima otvoren put u vršenju njihove državno pravne dužnosti sakupljanja dokumentacije.

Problemi su se počeli pojavljivati kada su se u repozitorijima počele nakupljati ogromne gomile dokumentacije za čiju obradu jednostavno nije bilo vremena, a najočitiji je problem bio u Sjedinjenim Američkim Državama. Svoje viđenje tog problema, kao i njegovo rješenje, ponudio je Theodore Schellenberg, američki arhivist i povjesničar čije je najpoznatije djelo svakako bilo „Modern Archives: Principles and Techniques“³³. Schellenberg se u djelovima ok zadržavanja starih fondova netaknutima i pravilu provenijencije i poštovanju poretka fonda u potpunosti slagao s Jenkinsonom. Problem je pak imao s vizijom kako se treba poštivati stvarateljevu ideju i novo gradivo prihvatiti u potpunosti. Moderna je dokumentacija dolazila u ogromnim količina i Schellenbergova ideja temeljila se na uvođenju

³⁰ Puna verzija Jenkinsonovog priručnika na web mjestu -<https://archive.org/details/manualofarchivea00jenkuoft> (10.08.2017.)

³¹ Reto Tschan, „A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal“ u *The American Archivist* Vol. 65 (2002) 176-195.

³² Tschan, „A Comparison of Jenkinson and Schellenberg“, n. dj., 179-180.

³³ Theodore R. Schellenberg, *Modern Archives: Principles and Techniques* (Chicago: University of Chicago Press, 1956.)

sustava za vrednovanje gradiva. Prema njegovoj zamisli, trebalo je razlikovati dvije temeljne vrijednosti dokumenta. Njegovu primarnu vrijednost, odnosno vrijednost koju je dokument imao stvaratelju, te sekundarnu vrijednost, vrijednost koju dokument ima za bilo koga tko će dokument koristiti nakon što on napusti stvaratelja. Sekundarna vrijednost se dalje dijelila na evidencijsku i informacijsku (evidencijska vrijednost je nosila informaciju o funkcioniranju stvaratelja, dok je informacijska vrijednost bila od važnosti za istraživače). U suštini čin vrednovanja je ono što je u konačnici promijenilo arhive u ustanove koje čuvaju vrijedno gradiva, naspram onih koje samo čuvaju svog gradivo. U tom pogledu Schellenberg je kao povjesničar smatrao da ako netko već ima pravo vrednovati gradivo, to trebaju biti znanstvenici iz područja društvenih znanosti zbog svog ekstenzivnog poznavanja društva i vrijednosti koje u tom društvu postoje.³⁴

Ovisno o području arhivi su se počeli razvijati u svojim smjerovima. Njihova uloga povijesno-kulturnih ili državnih ustanova ovisila je o mjestu i političkoj situaciji. Negdje je razvoj arhivistike i arhiva bio strahovit, negdje, poput Hrvatske, ostao je polagano zagušen zadržavajući se na starim temeljima. Principi vrednovanja koje je započeo Schellenberg koristili su se sve dok se nije pojavila potreba za razvojem još učinkovitijih sredstava, a u međuvremenu je i tehnologija toliko napredovala da se u današnje vrijeme papirologija zamjenjuje digitalnim dokumentima koje jednako tako treba čuvati kao i one na papirima. Uslijed ove evolucije arhivistika se polagano okrenula informacijskim znanostima, a povijesni korijeni su na neki način bačeni u pozadinu. Ipak o toj promjeni odnosa će više riječi biti u jednom od idućih poglavlja.

³⁴ Schellenberg, „Modern Archives“, n. dj., 149–150.

3. MEĐUUTJECAJI ARHIVISTIKE I HISTORIOGRAFIJE

Prve prave korake prema svom razvoju kao znanosti povijest je započela u XIX. stoljeću. Tada je, iz jednostavne discipline koja je služila prisjećanju na prošle događaje, izrasla u legitimnu znanost koja je svoja dostignuća temeljila na specifičnim metodama, koristeći vanjske primarne izvore podataka i interpretacijske sposobnosti istraživača koji su se njome bavili. Interes povjesničara za arhivsko gradivo izrastao je u XIX. stoljeću iz temeljite promjene u paradigmi povijesne znanosti. Povijest je dugo vremena smatrana pomoćnim alatom pri etičkim i retoričkim raspravama, s obzirom da nije pripadala ni jednoj od sedam slobodnih umijeća. Krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, potaknuti pitanjem legitimnosti dokumenata koji su se čuvali u arhivima (čemu je kumovao razvoj kritičkih alata za analizu poput *De re diplomatica* Jean Mabillona), povjesničari se posvećuju potrazi za „činjenicama“ u prošlosti koje bi mogle dati „točnu reprezentaciju“ povijesti.³⁵

Među najzaslužnijima za taj novi smjer u razvoju povijesne znanosti svakako su bili pripadnici škole Reichshistorie čiji je predvodnik bio Johann Peter von Ludewig. On je na temelju svojeg poznavanja njemačkih arhiva i povijesti, tvrdio kako su arhivi u suštini puni dokumenata i zapisa koji nisu u potpunosti validni kao povijesni izvori zbog okolnosti njihova nastanka. Bilo je riječ o provokativnom mišljenju jer je dugi niz stoljeća, pogotovo tijekom srednjeg vijeka, vladalo mišljenje kako su dokumenti u arhivu dokaza pravog stanja. Odnosno arhivi su uživali puno povjerenje ljudi. Također prema Ludewigu, povjesničari nerijetko nisu imali puni pristup te se velik broj dokumenata držao kao tajan.³⁶ Ludewig je, dakako ne bez razloga, smatrao arhive svoga doba pomoćnicima države. Tome se dakako ne može proturječiti s obzirom da je svrha arhiva prije XIX. stoljeća uvelike bila upravo čuvanje prava i povlastica vladara i njima bliskih. Ludewig je tadašnjim istraživačima povijesti zamjerao to da se nisu previše kritički osvrtnali na izvore koje su koristili, niti su se trudili koristiti izvore iz više ustanova.³⁷

To je u konačnici dovelo i da ranih djela romantizma kakva su primjerice *Kraljevstvo Slavena*³⁸ Mavra Orbinija, *Slava vojvodine Kranjske*³⁹ Janeza Vajkarda Valvasora ili pak i nedovršeno djelo hrvatskog autora Pavla Rittera Vitezovića *Croatia Rediviva*⁴⁰.

³⁵ Kasper Risbjerg Eskildsen. "Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography" u *History of the Human Sciences* Vol. 26 No. 4 (2013), 8-26., 13.

³⁶ Ibid. 13.

³⁷ Ibid. 14.

³⁸ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*(Zagreb: Golden marketing: Narodne novine, 1999).

Krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeće historiografija se našla u svom prvom velikom metodološkom obratu. Metoda upotrebe arhivskog gradiva kao primarnog izvora nastala je kao rezultat potrebe da se nove nacije u nastanku afirmiraju kroz točne prezentacije svoje prošlosti u obliku pisanih djela zasnovanih na „činjenicama“. Arhivsko gradivo smatrano je primarnim i boljim izvorom od dotada najčešće korištenih sekundarnih izvora u obliku raznoraznih kronika i anala.⁴¹ Francuska revolucija svojim je zakonima stvorila osnovu za slobodnim provođenje povijesnih istraživanja nad svojim gradivom. Čak se i u drugim državama poznatijim po strožem režimu čuvanja dokumentacije, poput Pruske, javio val istraživača koji su povijesna istraživanja bazirala na toj relativno novoj metodi.

Ne treba zamišljati kako je taj razvoj u cijelom svijetu protekao istim tokom, niti da je uistinu bilo riječ o hordama istraživača koji su jurili u arhive, ali povećani interes za istraživanje prošlosti doista je porastao promjenom u samoj dostupnosti arhivskog gradiva. Potreba za razvojem novog plana rada, novih radnih navika, kao i novih pravila u arhivima potaknuta je upravo ovom promjenom u konceptu arhiva. Jednako tako, ovakav pomak ustanove kojoj je primarni zadatak ranije bio dokazivanje prava i povlastica, u ovoj novoj eri zahtijevao je bolje organiziranje spremišta, olakšani pristup dokumentima, ali i zaposlenike koji su obučeni da prepoznaju važnije, od nevažnog gradiva.

Cilj ovog poglavlja ipak je prepoznati i prikazati načine na koji su povjesničari, kao korisnici ili kao zaposlenici arhiva utjecali na razvoj arhivistike u današnju znanosti. S obzirom da se ovakve informacija u znanstvenoj literaturi rijetko mogu pronaći izričito napisane, u ovom slučaju je riječ o poveznicama koje se mogu napraviti na temelju danas poznatih pravila u arhivistici i zahtjeva koje su povjesničari imali i koje su htjeli da im budu ispunjeni. Potreba da se kontrolira što pripada u arhiv, a što ne potekla je upravo iz vremena XIX. stoljeća.

³⁹ Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Crain* 1.-3. (Ljubljana: München: Mladinska knjiga, 1971)

⁴⁰ Zrinka Blažević. "Primjerak Vitezovićeve djela Oživljena Hrvatska iz ostavštine grofa L.F. Marsiglija" u *Senjski zbornik* br. 26. (1999), 179-228.

⁴¹ Pieter Huistra, Herman Paul, Jo Tellebek. „Historians in the archive: An introduction“ u *History of Human Sciences* Vol. 26 No. 3. (2013) 3-7

Situacija u Francuskoj nakon Revolucije bila je dobar katalizator za tu djelatnost jer je ukazala na sekundarnu vrijednost dokumenata i spisa čija je primarna pravna vrijednost nestala. Iako je burni početak revolucije zahtijevao spaljivanje svih dokumenata starog režima, inteligencija iza revolucije shvatila je kako ti stari dokumenti mogu još uvijek imati svoju kulturalnu vrijednost koju su mogli usporediti s umjetničkom vrijednošću.⁴²

Porastom istraživača zainteresiranih za dokumenta, zaposlenici arhiva trebali su među svim gradivom koje je bilo sakupljeno iz starih arhiva detektirati ono koje bi istraživačima bilo od najveće koristi. Dakako, tu dužnost nije mogao obavljati bilo tko pa je i to rezultiralo većim brojem istraživača zaposlenih u arhivima. Razlog tomu bio je kako su oni sami najbolje shvaćali vrijednost koju dokument može imati za nekoga tko istražuje povijest.⁴³ Malo je reći da je za suvremenu arhivistiku ovakav princip vrednovanja bio smatran poprilično štetnim, pogotovo s obzirom da je veliki naglasak stavljao na gradivo koje bi se mogla smatrati doista starim, dok se relativno mlađe gradivo škartiralo.⁴⁴

Do polovice XIX. stoljeća, a ponegdje i kasnije, takva je rana selektivna akvizicijska politika uzrokovala zapostavljanje dokumenata koji su prirodno proizlazili iz djelatnosti državnih tijela. Riskirajući na takav način gomilanje i propadanje tih dokumenata, ili jednostavno bacanje. Ovakav sukob na neki način simulira i sukob koji je vladao, i još vlada, u povijesnoj zajednici oko pitanja povijesnog odmaka potrebnog da bi se događaji sagledali u potpunosti.

Arhivisti su se ipak vrlo rano odlučili sukobiti s tom restriktivnom politikom preuzimanja strogo za istraživačke potrebe i odlučili prihvaćati novu zastarjelu dokumentaciju. Moguće je da je već u drugoj polovici XIX. stoljeća kada je nova akvizicijska politika prihvaćena, na arhiviste utjecala i izjava Leopolda Von Rankea kako se povijest treba izučavati u cjelini i potpuno, a ne iz nje uzimati samo dijelove koji odgovaraju trenutnom raspoloženju istraživača.⁴⁵ Ovakva temeljna misao mogla je u konačnici izroditi i evolucijom akvizicijske politike kakvu gledamo danas, u kojoj se pokušava sačuvati temeljna informacijski vrijednost o funkcioniranju važnih upravnih, ali i kulturnih, socijalnih i drugih djelatnosti unutar teritorija neke države.

⁴² Carl Lokke. „Archives in the French Revolution“ u *American Archivist*, vol 31. broj 1. siječanj 1968. str 23-31.

⁴³ Lokke. „Archives in the French Revolution“, n. dj., 23-31.

⁴⁴ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 121.

⁴⁵ Eskildsen, „Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography“, n. dj., 16-18.

Jedno od ključnih pitanja same arhivistike kao discipline je i pitanje organizacije gradiva u specifične jedinice. U današnje vrijeme, temeljna organizacijska jedinica gradiva je fond koji obično predstavlja jednog stvaratelja gradiva (neovisno da li je riječ o nekoj organizaciji ili pak privatnoj osobi, obitelji itd.)⁴⁶. U XIX. stoljeću počinje se gradivu pristupati s malo drugačijeg stajališta, pa umjesto one pravne vrijednosti i potrebe da se gradivo veže uz određenu aktivnost odnosno djelatnost vladajućeg tijela, važnija je postala ona sekundarna vrijednost gradiva.

Povjesničari su, ovisno o svojim preferencijama, zahtijevali određene vrste gradiva, pa su se arhivisti s vremenom morali domišljati na koji način priskočiti toj potrebi povjesničara da im se gradivo dostavi s relativnom brzinom. Osim odvajanja gradiva sakralne i civilne provenijencije, gradivo se raspoređivalo na tematske grupe. Posebice je to bio slučaj, kako to tvrdi Lokke, u ranim godinama razvoja francuskih arhiva nakon Francuske revolucije.⁴⁷ S druge strane u germanskim zemljama utemeljena je i dugi se niz godina poštivala strategija organizacije gradiva prema stvarateljima (odnosno slaganja u fondove) koja je u konačnici i prihvaćena kao prevladavajuća. S obzirom da je jedna od bitnih odrednica povijesnog istraživanja bila dokazati i izgraditi događajnicu fenomena za koji su se zanimali, ili u ovom slučaju stvaratelja koji ih je zanimalo, njima je od velike važnosti bio red kojim su bili složeni dokumenti.

Tijekom XIX. stoljeća povjesničari su na neki način bili opsjednuti idejom otkrića „nevinog“ arhivskog fonda, gradiva koje je godinama stajalo netaknuto kao takvo bilo puno novih informacija.⁴⁸ Ta je fascinacija bila neutemeljena i vođena neukošću i nepoznavanjem načina funkcioniranja arhiva. Činjenica je da su arhivisti, pogotovo uslijed velike revolucije XIX. stoljeća počeli zauzimati još aktivniju ulogu pri sređivanju samih fondova. Ipak među povjesničarima se i tada javljala ideja kako je za što bolju identifikaciju informacijske vrijednosti fonda, od velike važnosti da taj fond ne bude diran i da se njegov prvobitan red ne dira. Danas je u suvremenoj arhivistici održavanje prvobitnog reda pojam kojem arhivisti teže. Nije to kako bi povjesničar imao kronološki pregled nad svim aktivnostima stvaratelja, već zato da se može izraditi funkcionalna rekonstrukcija načina rada nekog stvaratelja. Nije, ipak, neutemeljeno tvrditi kako je na tu brigu o prvobitnom redu na neki način utjecala i želja

⁴⁶ Arhivski fond- cjelina arhivskih zbirki bez obzira na njihov oblik ili podlogu, koje je stvorila ili primila i koristila neka fizička odnosno pravna osoba u obavljanju svoje djelatnosti

⁴⁷ Lokke. „*Archives in the French Revolution*“, n. dj., 23-31.

⁴⁸ Terry Cook. „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape“ u *The American Archivist* vol 47. Jesen/zima 2011. 600-632. str. 608.

povjesničara da se fondovi stvaratelja zadrže u što logičnijem slijedu, odnosno da se taj slijed makar pravilno dokumentira, ako se već ne može i potpunosti fizički rekonstruirati.

Da je historiografija imala velik utjecaj na arhivistiku kao disciplinu u današnje vrijeme evidentno je iz procesa opisa gradiva, stvaratelja gradiva i funkcija djelovanjem kojih gradivo nastaje. Opisi svakog od navedenih elemenata danas su propisani međunarodnim normama koje se poštuju diljem svijeta. Norme su prijeko potrebne kako bi se stekao puni intelektualni nadzor nad gradivom, ali i omogućila globalna pretraživost i iskoristivost svakog od elemenata.

Jedan od važnijih elemenata opisa gradiva, stvaratelja i funkcije je područje konteksta kada je u pitanju gradivo, odnosno područje opisa kada su u pitanju stvaratelji. Unutar tih područja postoje kategorije za opis povijesti fonda i povijesti stvaratelja koji je fond stvorio, kao i povijesti razvoja određene funkcije.⁴⁹ Odnosno postaje jasno da je metoda historiografskog istraživanja inkorporirana u proces opisa gradiva. Malo je reći da je ovaj istraživački rad od velikog značaja, s obzirom da on krajnjim korisnicima, ali i arhivistima, daje detaljne informacije o životnom tijeku gradiva, ali i njegovoj ulozi u određenim vremenskim razdobljima. Kronološki se tako daljnjim prihvatom gradiva i opisom evolucije stvaratelja i funkcija, pravi povijest ustanove i njene djelatnosti. Smatra se stoga kako je upravo posao opisivanja gradiva intelektualno jedna od najzahtjevnijih dužnosti kojima se arhivist mora baviti.⁵⁰

3.1. Situacija u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je situacija pomalo drugačija pogotovo kada se u obzir uzima tema ovog poglavlja, a to su veze i utjecaji povjesničara na arhivistiku i njen razvoj. U Hrvatskoj se pojam arhivske službe pojavljuje tek oko 1848. godine. Ipak otvaranjem arhiva za javnost, što je na hrvatskom prostoru značilo otvaranje arhiva za više slojeve koji su imali interes za povijesnu znanost, označilo je razdoblje u kojem arhivi više nisu bili puka alatka uprave, već specifične institucije. Kako je u XIX. stoljeću arhivsko gradivo postalo primarno povijesno vrelo, tako je uska postala i veza arhivista i povjesničara na hrvatskom području. Posebno je za naše područje značajna djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koji je upravo 1848. postavljen na mjesto voditelja Zemaljskog arhiva Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. S obzirom da je primarno bio povjesničar, u želji da obogati hrvatsku baštinu, počeo je

⁴⁹ Riječ je o normama ISAD(g), ISDF, ISAAR (CPF), ISDIAH

⁵⁰ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 132.

sakupljati po stranim arhivima arhivskog gradivo vezano uz hrvatski prostor i počeo s njegovim objavljivanjem.⁵¹

Kolanović dalje tvrdi „U toj prvoj fazi (koja u Hrvatskoj traje gotovo do 1945) arhivisti ne samo da su u funkciji povijesnoga istraživanja, oni su i sami gotovo redovito i povjesničari.“⁵² Daljnji razvoj arhivistike u Hrvatskoj tekao je u znaku povezivanja arhiva s registraturama/pismohranama i dao novu ulogu arhivistima, koja se polako odvajala od one povjesničarske, a tomu je svjedočila i promjena u načinu obrazovanja arhivista gdje je (primjerice na Filozofskom fakultetu u Zagrebu) odsjek za arhivistiku prešao iz uprave Odsjeka za povijest u Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti. Samim time je došlo i do promjene u prioritetnim znanjima i vještinama koje se podučavaju i arhivistika u Hrvatskoj se generalno okrenula prema anglosaksonskoj paradigmi napretka i naglašavanja prevlasti informatike u arhivistici.⁵³

Posebno je stoga, za hrvatsko područje, nesumnjiva veza između zajedničkih korijena i početaka koje su historiografija i arhivistika dijelili, kao i način na koji je povijesna znanost utjecala na razvoje nekih od osnovnih praksi i normi koje se koriste u suvremenoj arhivistici. No danas se nazire velik jaz među dvjema disciplinama koji se na neki način stvara od druge polovice XX. stoljeća, a koji se dodatno nastavlja danas kao posljedica razvoja arhivističke discipline u smjeru informacijskih i komunikacijskih znanosti. O temi razlika koje su dovele do ovakvog odnosa više će biti riječi u idućem poglavlju.

⁵¹ Josip Kolanović. „Identitet arhivista: od zanimanja do profesije“ u Arhivski vjesnik god 40. (1997) str. 11

⁵² Kolanović, „Identitet arhivista“, n. dj., 11.

⁵³ Ibid. str 14.

4. ODNOSI SUVREMENE ARHIVISTIKE I HISTORIOGRAFIJE

Odnos historiografije i arhivistike poprilično se promijenio unutar zadnjih pola stoljeća. Proces odvajanja dvaju disciplina u svrhu rasta arhivistike započeo je početkom XX. stoljeća⁵⁴, dok su se u nekim državama (kao što je primjerice Hrvatska) povjesničari i historiografija u upravljanju arhivima zadržali do kraja 90-ih godina XX. stoljeća. Arhivisti diljem svijeta polagano su shvatili da su nadrasli uloge kustosa i pomagača povjesničarima, a povjesničari su u svojoj težnji za širenjem horizonata svoju pažnju usmjerili prema drugim vrstama povijesnih izvora kojima mjesto nije bilo u arhivima. Ipak unatoč specifičnom razvoju jedne i druge discipline, iz oba kampa povremeno izlaze debate i propitkivanja naizgled simbiotskog odnosa koji je pošao u krivom smjeru.

Nije ovdje uvijek riječ o antagonizmima, ali nerijetko se u diskursu koriste oznake koje dijele „nas“ i „njih“. Teško je ponekad povjerovati da su do prije sto godina, svi oni učili svoje zanate na istim učilištima, surađivali u istraživačkim pothvatima i pomagali u izgradnji onih drugih. Arhivisti/povjesničari snabdijevali bi istraživače/povjesničare gradivom koje bi im pomoglo u istraživanju, dok bi istraživači/povjesničari iskorištavali svoje veze i svoja česta putovanja kako bi arhivima priskrbili nove dokumente i spise.

Ono što je u konačnici stalo na kraj ovog odnosa i započelo odvajanje, bila je činjenica da arhivi nisu oduvijek mogli ostati isti, te da su osim uloge kulturnih ustanova imali i onu drugu ulogu o kojoj je ovisilo funkcioniranje institucija u državi. Činjenica je da je novo gradivo koje je moralo pristizati u arhiv na neki način odvratilo romantizmom očarane povjesničare koji su svoje vizije povijesti tražili u što starijim i rijetkim dokumentima, a ideja da fondove sve više tvore nakupine nove dokumentacije za čijeg su stvaranja oni bili živi činila im se u neku ruku kao teško razočaranje. Ne čudi stoga silan broj prevrata koje je historiografija doživljavala tijekom XX. stoljeća, a koji su svakom novom paradigmatom pod svjetlo reflektora gurali nove vrste izvora.

⁵⁴ Mattie U. Russel. „The Influence of Historians on the Archival Profession in the United States“ u *American Archivist* Vol. 46, No. 3 (1983) str. 277-285.

Mirjana Gross tu je situaciju ovako objasnila:

„Izvori nisu predmet povjesničareve spoznaje. To su samo sredstva za spoznaju povijesnog razvoja, kanali informacija o povijesnim činjenicama. Proces stjecanja podataka o povijesnim činjenicama iz izvora je posebna oznaka povijesne znanosti. Zadaća proučavanja izvora i njihovih informacija je ustanovljenje određenih povijesnih činjenica, koje služe daljnjoj kritičkoj obradi te su neizbježan preduvjet za izgradnju strukture znanstveno utemeljenog povijesnog izvješća.“⁵⁵

Time je Mirjana Gross htjela uputiti na činjenicu kako nije bitno mjesto odakle je izvor potekao, odnosno tko ga je ovjerio i predao povjesničaru. Povjesničar je sam sposoban detektirati relevantnost i integritet nekog izvora, pa izvor samim time ne mora biti arhivsko gradivo kako bi bio koristan u izgradnji interpretacije.

Nakon Drugog svjetskog rata i korisnička baza arhiva se uvelike promijenila. Tomu su kumovali manje rigorozni zakoni o pristupu arhivima, ali i povećan interes za otkrivanjem podrijetla građana koji su tijekom rata iselili ili preselili u druge krajeve. Korisnici, koji sada više nisu bili gotovo isključivo istraživači, bili su više zainteresirani za suvremenu povijest i nedavna događanja, ali i ostvarivanja prava. Iz tog razloga u arhivima se sve više počelo govoriti o sekundarnoj važnosti istraživačke i kulturne uloge arhiva. Arhivisti su se bolje mogli usredotočiti na ogromne količine gradiva koje su svakodnevno pristizale, a novim zakonima su omogućene i veće ovlasti kada je u pitanju bio nadzor stvaratelja i imatelja gradiva. Jednako tako arhivi su počeli prikupljati zapise u velikom broju raznih nositelja medija, što je dodatno utjecalo na promjene u načinima funkcioniranja arhiva.⁵⁶ Arhivi su polagano prelazili u domenu informacijskih znanosti, čemu je izrazito težila struja arhivističke teorije koja je izronila iz problema s kojima su se sukobljavali arhivisti u sjevernoj Americi. Ta orijentacija, naime, da se služi općim potrebama, a ne samo potrebama povjesničara, imala je za posljedicu metodičniji, iscrpniji, sistematičniji i objektivniji postupak sakupljanja, odabiranja i opisivanja arhivskoga gradiva.

Arhivistika je, unatoč svojoj mladosti, postala samostalna znanstvena disciplina koju u suštini (makar na Hrvatskom području) poprilično koče nerazumijevanje njenog statusa od strane ostalih znanosti, ali i državne uprave koja njome upravlja i koja ju financira. Posebno je specifičan odnos povjesničara prema arhivistima i arhivu s obzirom da se oni još uvijek prema

⁵⁵ Mirjana Gross, *Historijska znanost: razvoj, oblik i smjerovi* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980) str. 242-243.

⁵⁶ Žontar, „Historiografija i arhivistika“, 172-173.

arhivisti često odnose kao prema pomoćnoj povijesnoj znanosti, što ona možda nikad i nije bila. U mentalitetu povjesničara, a tomu je možda najzaslužnije obrazovanje na fakultetima, je da su izvorišta povijesnih činjenica upravo arhivi. Ipak, nigdje se u literaturi ili predavanjima ne spominju arhivisti koji su sila koja arhive pokreće i koja ih čuva za daljnje korištenje.

Iz tekstova teoretičara kao što su Žontar i Kolenović jasno je kako se na primjeru Hrvatske dosta dugo izjednačavalo povjesničare i arhiviste. Arhive se još u Jugoslaviji tretiralo kao znanstvene ustanove, ali specifično povijesno znanstvene ustanove⁵⁷, pa iz tog razloga ne čudi kako se u starijoj literaturi arhivistika izjednačava sa sfragistikom, veksologijom ili diplomatikom.⁵⁸ Ono što zabrinjava je da se takav odnos nastavlja i među pojedinim današnjim autorima.⁵⁹ Povjesničari koji su imali priliku raditi u arhivima ili su završili diplomski studij arhivistike, malo su svjesniji situacije u kojoj se arhivistika danas nalazi i načinu na koji se ona promijenila od XIX. stoljeća. Iako priznaju da je velik dio arhivistike danas okrenut prema digitalnim tehnologijama, realna situacija u arhivima govori u korist tomu da i povjesničarska znanja i vještine još uvijek mogu imati veliki utjecaj na samo arhivističko zanimanje i znanost.

Ipak, kako su se dvije znanosti poprilično udaljile u zadnje vrijeme diskurs među njima definicija je toplo/hladnog odnosa u kojem je neupitna veza i simbiozna privlačnost jednih i drugih, dok se s druge strane duboko u srži javlja oblik animoziteta u odnosu koji je još uvijek pun nerazumijevanja prema novonastalom statusu i dužnostima arhivista. Povjesničari su u arhivistima dugi niz godina vidjeli svoje pomoćnike, pa postoji priča da se prema arhivistima često odnosilo kao prema manje važnoj znanosti i djelatnosti u koju su ulazili povjesničari koji nisu pretjerano obećavali.⁶⁰ Da razlike i neshvaćanje nisu rezultat modernog vremena vidljivo je iz rasprava koje se potekle iz Pruske još u XVIII. i XIX. stoljeću. Znanstvenici kao što su Johann Peter von Ludewig i Leopold von Ranke koji su velik dio svoje znanstvene karijere proveli upravo istražujući arhive, često su u svojim metodološkim i teorijskim raspravama znali na udaru imati upravo arhiviste, optužujući ih za

⁵⁷ Žontar, „Historiografija i arhivistika“, 172-173.

⁵⁸ Stjepan Antoljak. Pomoćne istorijske nauke (Kraljevo: Proleter, 1971.) 139. S obzirom na godište u kojem je knjiga izašla kao i prirodu socio-političke situacije onoga vremena ovdje nije toliko čudno zateći ovakvo razmišljanje i viđenje arhivistike. Njene dužnosti i obaveze u ovom slučaju u samom djelu su realno i detaljno prikazane.

⁵⁹ Ivan Balta. Pregled pomoćnih povijesnih znanosti (Osijek: Matica hrvatska Osijek, 2000.) 299. Ova knjiga s druge strane prati viđenje arhivistike koje možemo pronaći u Antoljakovom djelu, s tim da je riječ o daleko novijem izdanju u kojem se veća pozornost treba obratiti kada se piše o znanosti koja u međuvremenu izrodila vlastite teorije, metode i iskustva koja se uvelike razlikuju od arhivistike kakva je ona bila prije.

⁶⁰ Kolanović, „Identitet arhivista: od zanimanja do profesije“, 11.

pretjeranu bliskost i čuvanje države čiji su zaposlenici u konačnici i bili.⁶¹ S obzirom da su zakoni Pruskog kraljevstva bili poprilično rigorozni kada je u pitanju bio pristup arhivima, mišljenja Ludewiga i Rankea su na neki način opravdana. Pa ipak, pitanje dostupnosti dokumenata često se poteže i danas, te se i danas mnogi povjesničari bune kako im nije omogućen pristup punoj dokumentaciji. Najčešće su to ipak u pitanju povjesničari koje zanima suvremena povijest, gdje je zbog činjenice da su mnogi njeni akteri još živi, zbog zaštite podataka ograničen pristup.⁶² Hrvatska je u ovom slučaju izrazito specifična s obzirom da je suvremena povijest u svijetlu reflektora iznimno često kao rezultat političkih prepiranja i previranja, pa stoga ne čudi i pritisak s kojim se arhivi svakodnevno susreću u obavljanju svojih dužnosti. Povjesničarska perspektiva i viđenje arhivistike problem je kojem se treba pristupiti vrlo ozbiljno već u samom procesu edukacije na fakultetima o čemu će više riječi biti u idućem poglavlju.⁶³

Arhivisti su s druge strane malo vokalniji i češće zastupljeni u znanstvenim časopisima kada je riječ o njihovom viđenju odnosa s poviješću i problema koji u tom odnosu nastaju. Čak i oni sami tvrde kako je problem što se o odnosu ne oglase i sami povjesničari. Terry Cook možda to najbolje riječima opisuje kada tvrdi:

„Ovim pokušavam argumentirati kako je za mnoge povjesničare arhiv strana država. Naravno, to je država koju često posjećuju – ali ponajviše kao turisti u prolazu, fokusirani na svoje vodiče, u namjeri da budu viđeni, ali previđajući svoje okruženje, bez razgovora s domorocima o tome što oni zapravo rade, čime u konačnici ne uspijevaju razumjeti pravi karakter i dušu države.“⁶⁴

Cook, kao arhivist, dalje tvrdi kako su se arhivisti u svom svakodnevnom radu počeli i ponašati u skladu s time, nerijetko se fokusirajući u svojoj dužnosti na ono što je dobro poznato, najreprezentativnije, sakrivajući ili zaboravljajući činjenicu da u arhivu još uvijek postoje brojna informacijska bogatstva.⁶⁵ Problematika u viđenju arhivista kao pomoćnika i vodiča leži u činjenici da su se donedavno i sami tako predstavljali. Njihova uloga vodiča i

⁶¹ Eskildsen, „Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography“, 15-18. i Phillip Müller „Archives and history: Towards a history of ‘the use of state archives’ in the 19th century“ u *History of the Human Sciences* Vol. 26 No. 4. (2013) 27-49.

⁶² Martin Johnes, „Archives, Truths and the Historian at Work: A Reply to Douglas Booth's ‘Refiguring the Archive’“ u *Sport in History*, 27:1, 127-135, <http://dx.doi.org/10.1080/17460260701231091> (10.08.2017.)

⁶³ Potpoglavlja 5.3. i 5.4. dotiču se opširnije ove teme i načina realizacije koja bi uvelike ovisila o suradnji obje struke i dijeljenju iskustava.

⁶⁴ Terry Cook, „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape“ u *The American Archivist* Vol. 74. (2011) 600-632. 605.

⁶⁵ Cook, „The Archive(s) Is a Foreign Country“, n. dj., 605.

posrednika između stvaratelja, gradiva i korisnika je viđena kao nedovoljno uzvišena, a početkom XX. stoljeća takvu je ulogu pripisivao i Jenkinson sa svojim priručnikom. Arhiviste su primjerice u Kanadi nazivali „sluškinjama povijesti“ (engl. *handmaidens of history*) što je pogrdni i primjereno iz više različitih uglova. Rodna konotacija može se gledati sa strane da je ženski rod tek unatrag zadnjih 50 godina postao detaljnije proučavanom temom dok su prije toga one često bile zametene i stavljene u pozadinu. Osim toga samo pojam sluge je dovoljno jasan po sebi. S druge strane uloga sluškinja bila je i da se brinu za žensku djecu, pa su povjesničari često arhiviste smatrali čuvarima harema koji ih sprječavaju u pokušaju zadiranja u nešto čisto i nevino kao što je netaknuta arhivska zbirka ili fond.⁶⁶

Ako pogledamo ovu problematiku iz ovog kuta može se činiti kako povjesničarima smeta važnost i utjecaj koji su arhivisti u suštini dobili razvojem arhivistike. Funkcija vrednovanja i izlučivanja, koja je sve od ideja koje je širio Schellenberg postala jedna od temeljnih funkcija svakog arhivista, jedna je od najstrašnijih zamisli za povjesničare. Ima tomu više razloga. Prvi je taj da se uloga arhivista iz djelatnika u sjeni, pretvorila u onoga koji svojim radom direktno utječe na sjećanje i kolektivnu memoriju, što je u prošlosti bilo smatrano prerogativom povjesničara. Ovakvo razmišljanje je ono na čemu arhivistika danas i polaže svoju vjerodostojnost i riječ je o ulozi koju je objeručke prihvatila.

Drugi razlog koji vrijedi istaknuti na tragu je Cookove priče o zamišljanju fondova arhivskog gradiva kao netaknutih djevoja koje samo čekaju povjesničare da otkriju njihove tajne i zaljube se u njihove čari. Ideja koja ističe iz funkcije vrednovanja i izlučivanja, je kako nijedan fond ili zbirka više nisu netaknuti, te kao takvi više ne pružaju uzbuđenje ili čar koju su imali ranije. Povjesničari smatraju da je ovakav postupak štetan za njihova buduća istraživanja jer postoji mogućnost da su postupkom vrednovanja, zbog nestručnosti arhivista, oni zakinuti za informacije koje bi im u suprotnom bile dostupne. Problem stoji i u činjenici što će mnogi povjesničari još i danas često negirati utjecaj arhiva na kolektivno sjećanje, dok će s druge strane veličati sve ostale aspekte modernog društva koji na sjećanje možda imaju i manje utjecaja.⁶⁷

Situacija u Hrvatskoj govori o uzajamnoj suradnji povjesničara i arhivista, mada sigurno ne u punom opsegu koji bi se mogao doseći. Ono što se možda čini kao kamen spoticanja to je odvajanje arhivističke struke obrazovanjem, ali i djelatnostima, od onoga što se u javnosti ili pak historiografiji smatra da arhivisti trebaju raditi. Napredak i širenje u

⁶⁶ Cook, „The Archive(s) Is a Foreign Country“, n. dj., 606.

⁶⁷ Ibid. 612.

smjeru informacijskih znanosti prirodan je tijekom s obzirom na pojačan anglosaksonski utjecaj na našu kulturu, ali i s obzirom na nagomilavanje digitalnog gradiva kojeg će biti samo više. Ipak realno je stanje da u hrvatskim arhivima još uvijek postoje gomile fondova i zbirke koje još uvijek nisu u potpunosti uređene, obrađene niti spremne za korištenje, a koje ne pripadaju aspektu najnovije povijesti. Iako za takvu situaciju nerijetko nisu krivi niti arhivisti niti stvaratelji/imatelji gradiva, krivnja će (makar u očima istraživača) najčešće pasti upravo na njih.

Dojam koji možemo steći pregledom nabrojanih činjenica pokazuje razvoj arhivistike u Hrvata prema modernih standardima i smjerovima koji već dugi niz godina postoje u drugim državama. Ovaj razvoj više nije opstruiran viđenjem arhiva kao strogo povijesno znanstvene ustanove što arhivima i arhivisticu otvara šire mogućnosti. Situacija u arhivima u ostatku svijeta drugačija je ovisno o događanjima i socioekonomskim i političkim situacijama nakon Drugog svjetskog rata, ali općenito je vidljivo kretanje prema novim tehnologijama i digitalnom očuvanju. S druge strane, istraživači (neovisno o tome radi li se o profesionalcima ili hobistima) još uvijek su najčešći korisnici usluga arhiva. Problem leži u činjenici kako je istraživačima ponekad teško shvatiti da su arhivi kao ustanove evoluirali na razinu u kojoj više nije primarni cilj zadovoljiti korisnike. Uloga modernog arhiva je biti tu za istraživače, ali on primarno mora zadovoljiti ulogu mjesta sjećanja i očuvanja identiteta. U ovom neshvaćanju, nastaju i negativne reakcije istraživača na nove politike i načine rada arhiva, što u konačnici rezultira ili odvajanjem arhiva ili njegovim podjarmljivanjem utjecaju javnosti, što opet dalje koči njegov razvoj.

U slučaju odnosa povjesničara i arhivista veze se daju ponovo izgraditi, ali to će podrazumijevati velik trud historiografije da ispravi svoj, pomalo zastarjeli, pogled na arhivistiku. Povjesničari bi se u svojim radovima trebali početi osvrnuti na stanje u arhivima, među sobom dijeliti primjere iz prakse i izgrađivati vlastitu etiku ponašanja unutar arhiva, koja će u konačnici rezultirati boljim odnosima, razumijevanjem i plodonosnijom suradnjom.

5. POVIJESNA ZNANOST I POVJESNIČARSKE VJEŠTINE U ARHIVIMA DANAS

Kako je arhiv danas ustanove s više temeljnih funkcija koje su utemeljene na velikom broju normi i zakona kojih se treba pridržavati, znači da su se dužnosti arhivista od XIX. stoljeća umnogostručile i zakomplicirale. Velik utjecaj na to generalno se može pripisati napretku tehnologije, povećanju nastale dokumentacije koja u arhive pristiže na čuvanje, ali i prodor digitalnog gradiva koje polagano preuzima primat u poslovanju. Velik pritisak vrši se i na dokazivanje svrhe arhiva i potrebe njihova održavanja kao i uklapanja njegove aktivnosti u ostatak AKM zajednice kako bi u isto vrijeme kontrolirao razvoj sve tri grane informacijske znanosti, umjesto da se svaka kontrolira zasebno kako je trenutno slučaj.

Uloga arhiva u ovakvom okruženju dodatno se širi, a primat preuzimaju dužnosti arhivske službe i javne djelatnosti, kako bi se naglasio društveni značaj koji ustanova arhiva nesumnjivo nosi. Današnje poslovno okruženje od arhivista zahtjeva raspolaganje sve većim setom vještina, koje se odmiču od one klasične vizije arhivista kao starčića koji cijeli dan sjedi nad papirima i čeka kako bi nekoga uslužio. Arhivistika se sve više okreće prema modernim tehnologijama zbog porasta digitalnog gradiva u upravnom sustavu. Metode čuvanja organiziranja i zaštite gradiva postaju sve više vezane uz digitalnu tintu, naspram one prave s kojom su posla imali klasični arhivisti.

Pa ipak, ovo poglavlje diplomskog rada bavi se pitanjem kako u ovom promjenjivom okruženju arhivistika još uvijek može izvući korist iz povjesničara koji su samo naizgled predvodnici starih ideja. U ovom poglavlju cilj je prikazati temeljne dužnosti arhivista, te uvidjeti kako bi se unutar tih dužnosti mogle iskoristiti vještine i znanja povjesničara u svrhu napretka same arhivistike, ali primarno arhivske djelatnosti unutar specifične ustanove. U ovu svrhu korišten je primjerak suplementa diplome magistra povijesti i magistra edukacije povijesti, koji ispisuje sve temeljne vještine kojima raspolaže jedan diplomirani student povijesti. Unutar suplementa navedena su i neka od mjesta u kojima bi diplomirani studenti mogli zaposliti, a među njima je naveden i arhiv.

5.1. Temeljne djelatnosti arhivista i povjesničarske vještine

Temeljne djelatnosti arhivista Jozo Ivanović navodi u prvom dijelu svoga priručnika unutar pet jasnih grupa.⁶⁸ Tih pet grupa su:

1. Izgradnja fondova i zbirki
2. Obrada gradiva
3. Dostupnost i korištenje
4. Javna djelatnost i promidžba
5. Zaštita i očuvanje

Prve tri grupe vežu se uz aktivnosti unutar arhiva na samom gradivu, četvrta grupa tiče se aktivnosti vezanih uz komunikacija s korisnicima i drugim zainteresiranim strankama dok je peta grupa vezana uz aktivnosti vezane uz gradivo u arhivima, ali i ono koje se čuva kod stvaratelja ili imatelja.⁶⁹

Činjenica da su povjesničari nakon fakulteta sposobni za rad u arhivu jasno je iznesena u dijelu diplome magistra povijesti pod nazivom „*moćnost zapošljavanja i profesionalni status, ako postoje*“. U tom dijelu govori se kako studenti „*Vladaju istraživačkim tehnikama, vještinama znanstveno-istraživačke komunikacije i stručno-znanstvenim diskursom povijesne znanosti, te mogu odabrati daljnje znanstveno usavršavanje i istraživački rad, ili se zaposliti u stručno-razvojnim službama, u ustanovama u kojima se pohranjuje, obrađuje i istražuje povijesna građa (arhivi, knjižnice i biblioteke, muzeji, galerije)*.“ te se u daljnjem tekstu nastavlja kako mogu „... *organizirati stručne radionice za polaznike raznih uzrasta i popularizirati metode istraživanja u povijesnim znanostima*“.⁷⁰

Među navedenim vještinama u diplomi se navodi kako svaki magistar povijesti mora biti sposoban koristiti interdisciplinarnu i multidisciplinarnu metode, kao i pomoćne povijesne znanosti u svakodnevnom radu. Jednako tako povjesničare se potiče da uz hrvatski i engleski, nauče druge strane jezike i pisma. Osim onih koji su svoje polje pronašli u suvremenim temama, većina povjesničara se uspješno služi latinskim jezikom, ćirilicnim pismom i sposobni su čitati rukopisne dokumente. Neki od njih mogu čitati i koristiti i neka od starih

⁶⁸ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 128-137.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Citati su navedeni iz magistarske diplome koja se izdaje magistrima povijesti i magistrima edukacije povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu nakon uspješne obrade diplomskog rada. U ovom slučaju riječ je o diplomi izdanoj 12.04.2016. godine. U njoj su navedeni neki od temeljnih ciljeva i vještina koje studenti moraju pokazati kako bi bili u mogućnosti diplomirati, te jednako tako navodi u kojim poljima je studentima valjano tražiti zaposlenje kako bi najbolje iskoristili svoje stečene vještine.

hrvatskim pisama kao što su glagoljica ili hrvatska ćirilica. Sve su to vještine koje, čak i kada nisu u pitanju stari dokumenti, mogu dobro doći u svakodnevnom radu u arhivima. U daljnjem tekstu obradit će se ukratko djelatnosti unutar arhiva suplementirane načinima na koji bi jedan povjesničar pripomogao procesa, bez da se mijenjaju neke od temeljnih uloga arhivista i bez dilema oko proizvodnji specifičnih radnih mjesta.

5.2. Izgradnja fondova i zbirki

Prva grupa djelatnosti arhivista veže se uz poslove izgradnje fondova i zbirki. Tijekom XIX. stoljeća osim što su vršili dužnosti arhivista, poneki povjesničari preuzeli su na sebe misiju pronalaska novog gradiva za svoj centralni arhiv. Ovakva praksa bila je izrazito popularna u vrijeme romantizma kada je stjecanje dokumenata moglo označiti korak bliže ka priznavanju vlastite nacije i njenih vrijednosti. Unutar ove grupe djelatnosti specifično su nabrojane slijedeće aktivnosti:

- a) izgradnje akvizicijske politike
- b) vrednovanja gradiva
- c) preuzimanja gradiva.⁷¹

Akvizicijska politika arhiva temeljno je sredstvo uspješnog djelovanja arhiva koje osigurava da se unutar arhiva čuva i štiti upravo ono gradivo koju čuvanje i zaštitu zaslužuje svojim karakteristikama. Akvizicijskom politikom se utvrđuje vrsta gradiva koje se u arhiv prima, određuje se primat vrste gradiva pri postupku obrade, ali se jednako tako i formira odnos s određenom klijentelom (neovisno da li je riječ o stvarateljima, imateljima i korisnicima).⁷²

Povjesničari bi se pri izgradnji akvizicijske politike mogli iskoristiti u obliku savjetnika gdje bi njihovo poznavanje modernih kretanja u društvenim i humanističkim znanostima, kao i informacijskim potrebama znanosti, moglo biti od velikog značaja za pružanje raznolikosti interesantnih materijala za istraživače. Ovakvi se modeli koriste primjerice u Kanadi⁷³, ali je njihova uspješnost upitna. Razlog zašto bi se povjesničare stavilo u savjetodavnu ulogu je vrlo jednostavan. Njihova je djelatnost u prošlosti znala rezultirati restriktivnim politikama, a i samo pratiti trendove nije dovoljno dobro kada se nešto konstruira na razini cijelog arhiva. Ovdje bi od velike koristi bile povjesničarske analitičke

⁷¹ Ivanović, „Priručnik iz arhivistika“, n. dj., 129-131.

⁷² Ibid. 130.

⁷³ Cook, „The Archive(s) Is a Foreign Country“, n. dj., 631.

sposobnosti kojima bi se dalo izraditi dugoročne projekcije o interesima i pojavi novih trendova koje bi arhivi mogli popratiti pametnim proširenjem politike.

Pri vrednovanju i izlučivanju gradiva mogla bi se upotrijebiti slična logika, mada se u prošlosti pokazalo da bi utjecaj povjesničara na izlučivanje gradiva nerijetko završio prekomjernim izlučivanjem ili pak prekomjernim zadržavanjem gradiva.⁷⁴ Vrijednost određene vrste gradiva ponekad postaje očita tek kada se za njenu obradu pronade prikladna metoda. Fokus na trenutno stanje i trenutno prisutne metode otvara mogućnost izlučivanja gradiva koje se može pokazati iznimno vrijednim u budućnosti. Povjesničari bi, ipak, u ovom aspektu arhivističkog posla svoju korisnost mogli pronaći u arhivima koji su više orijentirani njihovoj struci (riječ je o specijaliziranim arhivima ili pak strogo povijesnim arhivima koji nisu baš česti u našim krajevima, ali postoje u zapadnim zemljama). Ipak, čak je i otac suvremene arhivistike Theodore Schellenberg, i sam povjesničar, kontrirao Jenkinsonu po pitanju vrednovanja gradiva od strane povjesničara. Schellenberg je smatrao kako povjesničari ili drugi znanstvenici iz društvenog područja imaju dovoljno širok horizont znanja te da je njihovo mišljenje po tom pitanju od velike važnosti.⁷⁵

Izgradnja zbirke aktivnost je koja podrazumijeva inkorporiranje dijelove više fondova u jednu organizacijsku jedinicu na temelju zajedničke tematike, ili povezanosti spisa na temelju nekog specifičnog elementa.⁷⁶ U današnje vrijeme posebno je popularna izgradnja digitalnih zbirki zbog iskorištavanja tehnologije i normi razvijenih za digitalne repozitorije. No virtualne zbirke moguće je stvarati i organizacijskim sredstvima kao što su katalogi ili slične publikacije kojima se nastoji pokazati bogatstvo arhiva. Izgradnja tematskih zbirki jedno je od zanimanja koje bi mogli preuzeti povjesničari.

Njihovo poznavanje trendova u znanosti u jedinstvu s poznavanjem raznovrsnih metoda iskorištavanja izvora/gradiva, omogućili bi im da stvaraju virtualne tematske zbirke. Takve zbirke bi se u obliku publikacija, ili kroz javne prezentacije i predstavljanja ili čak digitalizaciju, mogle prikazati istraživačima u nadi da će se neki od njih odlučiti posvetiti tom gradivu. Time bi arhiv dobio beneficije dodatne posjećenosti i javnog priznanja za napredak znanosti, dok bi istraživači imali znatno olakšan posao pri pretraživanju arhiva u potrazi za potrebnim informacijama.

⁷⁴ Lokke. „Archives in the French Revolution“, n. dj., 23-31.

⁷⁵ Schellenberg, *Modern Archives*, n. dj., 149–150.

⁷⁶ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 130.

5.3. Obrada gradiva

Obrada gradiva, kao druga grupa djelatnosti arhivista, smatra se i intelektualno najzahtjevnijom djelatnošću. Riječ je o poslu koji zahtjeva velike količine manualnog rada, ali i istraživačke pripreme kako bi ga se odradilo po pravilima, bez gubljenja vrijednih informacija. Unatoč učestalim provjerama i savjetima arhivske službe, gradivo od stvaratelja ili imatelja često dolazi nesređeno, ili pak donekle sređeno. Unatoč trudu koji određeni stvaratelji ulože, ponekad je za pravilno očuvanje i zaštitu gradivo potrebno dodatno obraditi.⁷⁷ Obradom gradiva, koja podrazumijeva integraciju u postojeće fondove ili zbirke i suplementaciju gradiva cijelim nizom dodatnih podataka, stječe se puni intelektualni nadzor nad tim gradivom. Punim intelektualnim nadzorom olakšava se kontrola, očuvanje, zaštita i najvažnije olakšan pronalazak i korištenje gradiva u arhivu.⁷⁸

Razina detaljnosti obrade nekog fonda i gradiva unutar njega ovisi uvelike o zakonima, normama i pravilnicima koje je arhiv odlučio poštovati. Imajući na umu samo analogni aspekt opisa gradiva potrebno je pratiti normu ISAD(G), koja je postala međunarodnim standardom pri opisu arhivskog gradiva u svrhu lakšeg povezivanja i pretraživanja kataloga arhiva diljem svijeta.

Zapisi koju nastaju djelovanjem nekog stvaratelja unaprijed su podvrgnuti postupcima opisa, čime se uspostavlja kontrola i nadzor nad životnim tijekom zapisa od njegove aktivne upotrebe, do njegovog spremanja u pismohranu, pa sve do daljnjeg prijenosa u arhivske ustanove. ISAD(G) sastoji se od 26 elemenata opisa, koji bi zajedno trebali omogućiti punu kontrolu nad određenim gradivom. Sami elementi smješteni su u sedam temeljnih područja koji svaki sadrže elemente relevantne za to područje (područje identifikacije, područje konteksta, područje sadržaja i ustroja, područje uvjeta dostupnosti i korištenja, područje dopunskih izvora, područje napomena, područje kontrole opisa).⁷⁹

⁷⁷ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 131.

⁷⁸ Ibid. 131-132.

⁷⁹ Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva na web mjestu arhinet.arhiv.hr [http://arhinet.arhiv.hr/Download/PDF/ISAD_\(G\)_2_Izd_Hrv.pdf](http://arhinet.arhiv.hr/Download/PDF/ISAD_(G)_2_Izd_Hrv.pdf) (10.08.2017.)

Kada je riječ o iskoristivosti povjesničara pri obradi gradiva, ponajveća bi korist od njihovog istraživačkog obrazovanja i prakse bila vidljiva upravo unutar područja konteksta. Riječ je područje koje od arhivista traži suplementiranje podataka vezanih uz naziv stvaratelja, upravnu povijest i biografske podatke stvaratelja, povijest arhivskog fonda i podatke o načinu preuzimanja ili predaje zapisa. Naime područje konteksta iznimno je bitno arhivistima, ali ponajviše korisnicima, kako bi se već u ranoj fazi mogla detektirati iskoristivost fonda pri dobivanju određene informacije. Ovdje nije riječ samo o iskoristivosti za povijesna istraživanja već i za sve druge korisnike koje fond zanima.

S obzirom da su povjesničari uvježbani upravo za ovakve vrste zadataka istraživanja informacija o prošlosti i sažimanja te prošlosti za čitatelje, nije teško povezati kako bi njihova ekspertiza mogla u ovom području ubrzati i olakšati posao u arhivima. Dakako, povjesničar bi u ovoj situaciji morao provoditi cjelokupnu obradu gradiva, ali činjenica je da bi ovaj zadatak koji se često smatra intelektualno najnapornijim, njima bio daleko lakši za obaviti.

5.4. Dostupnost i korištenje

Aspekt dostupnosti unutar arhivistike čest je problem s kojim se susreću arhivi, posebice kada se nađu pod paljbom medija. Ipak, najčešći problemi u dostupnosti s kojima se susreću arhivisti i istraživači svih vrsta, su upravo problemi nerazumijevanja zakona i propisa koji određene dokumente drže podalje od očiju javnosti. Dostupnost gradiva bila je i još uvijek stoji kao problem u kojem se trenutna vlada Republike Hrvatske spori sa državnim arhivom u pokušaju širenja dostupnosti određenih dijelova gradiva.⁸⁰

Ipak, kada je u pitanju povijesna znanost, ona svoje probleme s dostupnosti dokumenata nosi još od XIX. stoljeća kada su restriktivne vlasti, poput one Pruske, učestalo branile povjesničarima pristup svim dokumentima. Ponajviše je riječ o tome da današnji povjesničari, tijekom svog formalnog školovanja, nisu pravilno obaviješteni o svim svojim mogućnostima, ali i ograničenjima koja vladaju u arhivima i tu učestalo dolazi do sukoba mišljenja.

⁸⁰ „Izmjene Zakona o arhivskom gradivu i dostupnost gradiva u državnim arhivima“ <http://www.kastela.org/novosti/aktualnosti/29591-izmjene-zakona-o-arhivskom-gradivu-i-dostupnost-gradiva-u-drzavnim-arhivima> (10.08.2017.)

S ovim problemom učestalo se susreću i arhivisti diljem svijeta, pa oni praktični rješenja traže u praktičnim savjetima kolega⁸¹, dok oni skloniji pismenom izražavanju i debatanju svoje misli iznose u raznim znanstvenim časopisima.⁸² Rješenje ove situacije moglo bi se pronaći u bliskoj suradnji povijesne znanosti (specifičnog fakulteta i odsjeka na kojima se studira povijest i arhivistika) i arhiva. Ideja je da se uz pomoć interdisciplinarnih kolegija, seminara ili pak praktičnog rada, pod vodstvom arhivista i profesionalnih povjesničara izgradi senzibilitet jedne discipline za probleme druge.

Odnosno, ovakvim bi se rješenjem mlade povjesničare poučavalo kako pristupiti arhivima i arhivistima, kako postupati s gradivom i kako se pripremiti za rad s njim. S druge strane mlade bi se arhiviste dodatno poučavalo radu s korisnicima čiji su zahtjevi specifičniji i koji su s arhivima dosta dobro upoznati.⁸³ Rezultat ovakve suradnje bio bi vidljiv i u povećanju korisnika samog arhiva, jer arhiv ne bi bio smatran nekom „stranom državom“, ali i olakšavanju čestih problema s nerazumijevanjem na koje se može naići pri istraživanju današnjih susreta između povjesničara i arhivista.

Korištenje gradiva smatra se povlasticom korisnika, no istina je da i zaposlenici arhiva moraju puno vremena razmišljati o mogućim uporabama gradiva osim kad ih korisnici zatraže. Činjenica je da svrha arhiva postoji samo oko postoje korisnici koji koriste njegovo gradivo. U svakom arhivu postoje specifični fondovi koji privlače više pažnje od drugih i najčešće se upravo korištenjem tih fondova pokušava opravdati postojanje arhiva. Već je ranije spomenuto kako su arhivi s dužnosti čuvanja gradiva, lagano proširili svoj radijus djelovanja i na predstavljanje gradiva što je najlakši način da se u javnost plasira kulturalna i znanstvena vrijednost koju arhiv čuva. Uloga arhiva tu je u sukobu sa samom sobom, s

⁸¹ „What books about archives should historians read?“ <http://archivesnext.com/?p=3260> Kratki blog post o tome što bi povjesničari trebali pročitati kako bi bolje razumjeli položaj arhivista kada je u pitanju očuvanje gradiva, pravila vezana uz dostupnost itd. (10.08.2017.)

⁸² William f. Birdsall. „Two Sides of the Desk: The Archivist and the Historian, 1909-1935“ u *American Archivist* vol 35., travanj 1975.

⁸³ Osobna opaska: S obzirom na iskustvo studiranja povijesti i arhivistike na odsjecima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, primijetio sam da je provođenje ovakvog tipa programa više stvar pojedinog smjera na povijesti, te se provodi pretežito na zadnjoj godini diplomskog studija. Naime, iako se iz pogleda silabusa smatra kako je ovo primjereno s obzirom da većina studenata svoja istraživanja za diplomski rad počinju tada, efektivno se pokazalo da je tada već možda prekasno za dobivanje uvoda. Čini se kako je studentima potrebno omogućiti uvid u funkcioniranje arhiva još na preddiplomskom stupnju, kako bi pri izboru diplomskog rada bili svjesni o kojoj količini posla se radi, te koliko je pripreme potrebno da bi se provelo istraživanje na arhivskome gradivu. S druge strane arhivističko obrazovanje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu je okrenuto informacijsko-komunikacijskom aspektu što je logično s obzirom na odsjek unutar kojeg se studij arhivistike nalazi. Ipak, s obzirom na stanje svedenosti i količinu starog arhivskog gradiva, kao i na činjenicu da su povjesničari još uvijek većinski posjetitelji same ustanove, bilo bi od velike važnosti da se buduće arhiviste pripremi i na mogućnost rada s korisnicima te razine, kako bi im bili od veće pomoći.

obzirom da je cilj u jednu ruku privući posjetitelje da sami istražuju gradivo, a s druge strane potrebno ima je pokazati što je to što ih treba privući.

Formalno obrazovanje povjesničara uči ih da se pri istraživanju svakog događaja, teme ili osobe, može prići iz više različitih uglova, sa nekoliko različitih metoda i korištenjem brojnih izvora. Uzmimo za primjer grupu ljudi koji se nazivaju „riterolozima“, odnosno ljudi koji proučavaju Pavla Rittera Vitezovića. Činjenica je da je riječ o jednoj fascinantnoj osobi, no kutovi iz kojih je ta osoba proučena ne samo iz pogleda povijesti, već i iz pogleda njegovog kulturološkog, etnološkog, pa čak i astrološkog značaja su nevjerovatni. Ovime se želi obratiti pozornost na sposobnost povjesničara da iz starih dokumenata izvuku nova značenja i nove interpretacije, kojima bi se čak i često prezentirane teme mogle predstaviti u novom svijetlu.

Imajući na umu opcije koje ne uključuju direktno zapošljavanje već suradnju s povjesničarima, postoji i opcija osmišljavanja istraživačkih projekata na gradivu koje je slabije korišteno. Suradnjom Instituta za povijest ili Odsjeka povijesti s raznih fakulteta arhivi bi mogli organizirati projekte u dužem trajanju, kojima bi se detaljno obradilo i publikacijama predstavilo staro rijetko korišteno gradivo koje ima veliki potencijal. Istina je da bi ovakav način rada oduzeo određenu količinu vremena, ali bi zajedničkim trudom pomoglo pri boljem uređivanju fondova, ali i njihovoj obradi i detaljnoj prezentaciji. Ovakav aspekt korištenja gradiva mogao bi ponukati i mnoge druge ustanove na suradnju, a to bi u konačnosti koristilo i promidžbi arhiva što je jedna od tema idućeg potpoglavlja.

5.5. Javna djelatnost i promidžba

Arhivsko gradivo je nepresušan izvor s nevjerovatnim znanstvenim, kulturalnim i društvenim potencijalom. Često je taj potencijal problematičan za prikazati ne samo laicima, već i znanstvenicima i državi u čijem interesu arhiv funkcionira. U tu svrhu pojavile se potreba da se arhivistička djelatnost proširi i u sferu informiranja javnosti o potencijalu koji skriva gradivo. U suštini riječ je o nizu akcija kojima se pokušava dodatno ojačati veza arhiva kao društvene ustanove koja utječe na sve aspekte društva (lokalne, regionalne i državne pa i međunarodne).⁸⁴ Unutar javne djelatnosti arhiva naglašava se njegove koegzistencija s drugim tijelima javne uprave, kao i općenito s drugim djelatnostima na određenom području čije znanje arhiv čuva unutar svojih zidova. Pokušajima suradnje s lokalnim zajednicama,

⁸⁴ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 133.

edukacijskim ustanovama, državnim vlastima u podupiranju projekata, akcija i razvijanju okoline arhiv naglašava svoju nezamjenjivost u održavanju kulturalnog standarda države.

Primjeri ovakvih djelatnosti su mnogobrojni, ako samo pogledamo mrežna mjesta Hrvatskog državnog arhiva ili pak regionalnih arhiva na prostoru Republike Hrvatske, većina njih kao posebnu kategoriju ima i dio posvećen aktivnostima kojima se javnosti pokušava bolje predstaviti djelatnost samog arhiva, odnosno ukupni potencijal i mogućnosti koje pruža gradivo koje se tamo čuva. Neovisno o tome, da li je riječ o danima otvorenih vrata, o prezentacijama istraživanja lokalnih istraživača, o raznim predstavljanjima specifičnih vrsta gradiva koje arhiv čuva riječ je o brojnim aktivnostima koje arhive predstavljaju građanima kojima služe, ali i mogućim suradnicima koji do tada nisu bili svjesni mogućnosti koje pruža jedna takva suradnja. Imati jednog vrsnog istraživača unutar ustanove, posebice povjesničara s obzirom na činjenicu da je riječ o starim dokumentima, čini veliku razliku upravo u aspektu promidžbe arhiva.

5.6. Zaštita i očuvanje gradiva

Zaštita i očuvanje gradiva su specifične arhivističke dužnosti koje se ponajviše vežu uz materijalno pitanje propadanja gradiva, kao i razvoj znanosti i tehnologije koja omogućava da se produži vijek trajanja dokumenata, neovisno od oblika u kojem se čuvaju.⁸⁵ Ovaj dio arhivističke discipline razvijao se samostalno dugi niz godina i predstavlja jedan od najvažnijih faktora pravilnog funkcioniranja arhiva. Činjenica je da u ovom ogranku djelovanja arhiva povijesna znanost ne može puno učiniti. Jedini aspekt djelovanja u kojem bi se povjesničari mogli pronaći u savjetodavnoj ulozi je određivanje prioriteta pri djelatnostima konzerviranja i restauriranja određenih dijelova gradiva, ili pak digitalizacije. Ipak, u tom pogledu povjesničari su možda previše vezani uz svoje potrebe da bi mogli objektivno odlučivati o ovakvim stvarima.

5.7. Historiografija o arhivima

Ranija potpoglavlja predstavljaju pokušaj prezentacije iskoristivosti povjesničara u sklopu temeljnih arhivističkih aktivnosti. Riječ je pokušaju koji inkorporira praktični aspekt iskorištavanja povjesničara u svrhu ubrzavanja temeljnih procesa vrednovanja, obrade i korištenja gradiva. Jednako tako, bilo je riječi i o pokušaju iskorištavanja povjesničara u svrhu

⁸⁵ Ivanović, „Priručnik iz arhivistike“, n. dj., 134-137.

boljeg predstavljanja javnosti i izgradnje odnosa između arhiva i drugih edukacijskih ili znanstvenih ustanova. Ostaje još razmotriti način na koji historiografija u svojoj osnovnoj dužnosti istraživanja i interpretiranja povijesti može dalje pomoći u razvoju i napretku arhivistike.

Činjenica je da je razvoj arhivistike za svaku od država svijeta poprilično jedinstven i različit. Veliki utjecaj na razvoj arhiva imale su veze s drugim obližnjim državama, ili pak podvrgnutosti tuđim vlastima i njihovim pravilima. S obzirom da u današnje vrijeme većina arhiva koristi međunarodne norme u svrhu lakšeg upravljanja gradivom, ponekad je lako zaboraviti da je većina arhiva sve donedavno radila i postupala s gradivom u skladu sa svojim jedinstvenim setom pravila. Još više je to tako što se dalji pogled u prošlost jedne od tih ustanova. Činjenica da su se u brojnim državama dogodile nevjerojatne promjene, izmjenjivanja režima, sustava djelovanja i slično, govori u korist da bi se dodatna pozornost trebala posvetiti istraživanju povijesti arhiva.

O ovoj se temi već duže vrijeme raspravlja u znanstvenim krugovima i dosta se često pojavljuje kada se spominje specifična veza između povjesničara i arhiva. Posebno kada je riječ o dostupnosti gradiva u prošlosti, koja je zbog specifičnosti upravnih tijela, nerijetko bila ograničena.

Angažiranjem povjesničara na istraživanju prošlosti arhivskih ustanova bilo bi od velike koristi za same arhive, ali i za svijet znanosti koji bi dobio puno bolji pogled u svakodnevicu koja je arhive oblikovala u ustanove koje poznajemo danas. Velik je broj tema koje se smatraju zanimljive po današnjim standardima no među njima se definitivno najviše riječi vodi oko arhivske akvizicijske politike kao i postupka izlučivanja dokumenata. Posebno je to slučaj kada je riječ o zapisima vezanim uz manjinske i marginalne skupine u pojedinim društvima. Kako su arhivi bili zbirna mjesta u kojima se skupljala dokumentacija, a arhivisti su provodili vrednovanja i izlučivanja, smatra se da su oni odgovorni za nedostatak dokumentacije i zapisa o događanjima u kojim su bile uključene manjinske ili marginalne skupine. Tematika je poprilično zanimljiva kada se uzmu u obzir države izrasle iz kolonijalnih carstava, kao i države u kojima su postojale (ili još postoje) jasne rasne ili spolne restrikcije.

6. ZAKLJUČAK

Arhivi, kako se to vidi u drugom poglavlju, u nekom obliku postoje još od prapovijesnih vremena. Unatoč čestim promjenama koncepta i uloge arhiva u određenim periodima njihov je razvoj započeo u isto vrijeme kada i prvi zapisi povijesti. Sama arhivistika kao disciplina koja je bavi proučavanjem gradiva i načina očuvanja i zaštite gradiva, počela se razvijati tijekom XIX. stoljeća. Nije slučajno kako je taj razvoj povijesnog koncepta arhiva i razvoj same arhivistike bio usko vezan uz razvoj povijesne znanosti i većeg interesa za iskorištavanje kulturalnog i znanstvenog kapitala arhiva. Razvoj historiografije u tom vremenu usko je vezan uz upotrebu arhivskog gradiva, kao što je i razvoj arhiva i njihovih metoda rada usko vezan uz povećanu potražnju za gradivom što je najčešće bilo posljedica istraživačkih napora.

Tijekom XIX. stoljeća nastaje veći dio temeljnih arhivističkih pravila, na temelju kojih funkcioniraju i danas (pravilo provenijencije i pravilo prvotnog reda). Rano XIX. stoljeće obilježili su i prvi pokušaji vrednovanja od arhivista, kako bi svojim gradivom zadovoljili zahtjeve svojih korisnika. Malo je reći da su se ti prvi pokušaji brzo pokazali neodrživima jer su takva pravila rezultirala izlučivanjem ogromne količine gradiva. Mada su povjesničari preuzimali vlast nad uređivanjem i otvaranjem novih arhiva, činjenica da je novo gradivo nastavilo pristizati, vrlo je jasno pokazalo kako će se posao arhivista ipak uvelike razlikovati od posla istraživača. Arhivi su u to vrijeme bili uređivani kako bi bili lakše pretraživi. Upravo je XIX. stoljeće bilo poznato kao stoljeće klasifikacije svijeta kako bi se nad njim uspostavila kontrola. U tom duhu se pokušalo organizirati i arhivsko gradivo što dovodi do raznih klasifikacije. U konačnici je prevladalo pravilo poštivanja fonda (provenijencije). Pretraživost se olakšavala i izradom registraturnih pomagala u obliku inventara ili kataloga. Odnosno, uz druge vidljiv je veliki utjecaj potreba istraživača na izgradnju metodologije rada u arhivima. Povjesničari XIX. stoljeća ipak nisu samo uređivali arhive, oni su pomagali da se arhivi popune. Dok su putovali po drugim zemljama, tražili su dokumente koji bi se ticali njihovih zemalja te bi ih nerijetko ponijeli sa sobom.⁸⁶

Početak XX. stoljeća doveo je do polaganog odvajanja dvaju disciplina za što je postojao velik broj razloga. Širenje povijesne znanosti i razvoj metoda istraživanja novog gradiva odveo je fokus historiografije dalje od arhivskog gradiva, dok su problemi gomilanja novog gradiva i nove vrste korisnika (sada ne samo istraživača) natjerali arhive da promisle o

⁸⁶ Kolanović, „*Identitet arhivista*“, n. dj., 11.

dotadašnjem načinu rada i počnu razvijati nove metode i nove tehnike kojim će osiguravati gradivo. Arhivisti teoretičari su u tom pogledu odlučili razvijati svoju djelatnost u smjeru koji neće primat davati istraživačima i njihovim željama. U prvom planu bilo bi gradivo i njegovo očuvanje, odnosno postupak vrednovanja koji ne bi više imao primarni plan zadovoljavanja povjesničara već širih interesnih grupa. Bez obzira na odvajanje dvaju struka, povjesničari su još dugo vremena ostali kao najčešći zaposlenici arhiva, a upravo zbog toga su često bili nazivani „sluškinjama“ ili pak „pomagačima“ povjesničara. Ruku pod ruku s time išlo je i profesionalno podcjenjivanje od kojeg je govorio Kolanović, u kojem su povjesničare koji rade u arhivima smatrali drugorazrednim i bez mogućnosti uspjeha u samoj znanosti.⁸⁷

Ono što je osiguralo definitivan odmak arhivistike bio je rapidan napredak tehnologije koji je u zadnja dva desetljeća doveo do povećane proizvodnje digitalne dokumentacije, za koju je potrebno osigurati potpuno drugačije načine čuvanja i zaštite. Time je arhivistika iz područja pomoćne povijesne znanosti⁸⁸, kako je donedavno smatrana, postala dio informacijsko komunikacijskih znanosti. U korak s time krenulo je i obrazovanje za arhiviste, koje se sada usko fokusiralo na problematiku metapodataka, digitalnog gradiva, procesa digitalizacije, izgradnje digitalnih arhiva i usavršavanje prijenosa podataka između stvaratelja i imatelja bez ugrožavanja integriteta samih dokumenata i radne okoline u kojoj su nastali. Povijest je u ovom novom kontekstu zauzela drugo mjesto, poveznicu uz neko drugo vrijeme. Unatoč ovom velikom preokretu u paradigmi, znanstveni diskurs vezan uz odnose povijesti i povjesničara prema arhivistici nastavlja biti kamen spoticanja. Veliki su zahtjevi, posebice arhivističkih teoretičara, da se povjesničari u svojim radovima posvete proučavanju povijesti arhiva, temi koja je od velike važnosti za bolje shvaćanje i prihvaćanje arhivistike i arhiva od strane javnosti.⁸⁹

Unatoč ovom napretku i brizi za budućnost arhivske struke i arhivistike, dužnosti arhivista u hrvatskim državnim arhivima još su uvijek sličniji onom klasičnom shvaćanju. Dakako, kada je riječ o privatnom sektoru, arhivski se obrti više brinu o digitalnim dokumentima i fokusirani su na njih. U državnim arhivima je situacija ipak pomalo drugačija jer postoje ogromne količine gradiva koje još uvijek nisu pravilno obrađene i uređene. Stoga se pri opisu dužnosti i zadaća arhivista u takvim arhivima još uvijek osjeti prisutnost i potreba za znanjima iz područja povijesnih, odnosno pomoćno povijesnih znanosti. Efektivnim iskorištavanja povjesničarskih vještina u arhivima, u skladu s obrazovanjem pri korištenju

⁸⁷ Kolanović, „*Identitet arhivista*“, n. dj., 9.

⁸⁸ Ivan Balta, *Pregled pomoćnih povijesnih znanosti* (Osijek: Matica hrvatska Osijek, 2000.)

⁸⁹ Što je detaljno opisano u 4. i 5. poglavlju

novih tehnologija, doveli bi do puno efikasnijih radnih rezultata i brže obrade gradiva. Veća uključenost povjesničara u arhivske djelatnosti, bilo kroz zaposlenje ili pak suradnju, omogućilo bi raznovrsniju upotrebu i prezentaciju gradiva u svrhu promidžbe i privlačenja novih korisnika. O interesu za istraživanje povijesti arhiva je već bilo govora, ali činjenica je da se i takvom vrstom istraživanja i publikacije može u arhive privući nova publika, ali i uključiti arhive u javne rasprave vezane uz njihovu ulogu i kako se ona mijenjala sa stoljećima pod raznim režimima i vrstama vlasti. Cijelo predzadnje poglavlje posvećeno je temi istraživanja prednosti koje obučeni povjesničari istraživači, ali možda čak i predavači, mogu imati pri svakodnevnom radu u arhivu.

Kada je riječ o odnosima dvaju znanosti, treba razlikovati širu znanstvenu sliku i sliku svakodnevice. Povjesničari su još uvijek među najčešćim korisnicima arhiva i teško je očekivati da će se situacija u tom pogledu drastično promijeniti. U tim svakodnevnim odnosima povjesničara i arhivista ipak postoji problematika neshvaćanja dužnosti i obaveza arhivista. Ovo je evidentno prikazano u brojnim znanstvenim člancima arhivističkih teoretičara iz SAD, Kanade, ali i s našeg područja.⁹⁰ Ovakvo stanje vidljivo je i po raspravama na internetskim forumima, kao i među samim arhivistima. Problematika je to koja izvire iz nedostatka obrazovanja povjesničara na temu arhiva i arhivskog gradiva. Trenutni obrazovni sustav ne uzima u obzir potrebu objašnjavanja načina na koji arhivi funkcioniraju, a popraćen je zastarjelom literaturom koja arhivistiku smješta među pomoćne povijesne znanosti. Nije stoga čudno kako se i samo arhivističko obrazovanje udaljilo od potrebe za shvaćanjem povijesti i njenih težnji i potreba. Drugim riječima, mada se u svakodnevnom radu ne vide napetosti o kojima se u znanstvenim krugovima raspravlja, činjenica je da one postoje. Rješenje za ovaj problem je nažalost moguće samo u jednom dugoročnom procesu upoznavanja jedne profesije s drugom u razdoblju studiranja kroz zajedničke kolegije i projekte.

⁹⁰ O tome govore i Cook (2011), Kolanović (1997), Russel (1983), Žontar(2000)

7. BIBLIOGRAFIJA

Monografije:

- Antoljak Stjepan. *Pomoćne istorijske nauke*. Kraljevo: „Proleter“ Bečej. 1971.
- Balta, Ivan. *Pregled pomoćnih povijesnih znanosti*. Osijek: Matica hrvatska Osijek, 2000.
- Gross, Mirjana, *Historijska znanost: razvoj, oblik i smjerovi* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980
- Gulin, Ante , *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli : loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske* Zagreb : Golden marketing, 2001.
- Ivanović, Jozo. *Priručnik iz arhivistike I. dio*. Zagreb: Hrvatski državni arhivi, 2000.
- Orbini, Mavro. *Kraljevstvo Slavena*. Zagreb: Golden marketing: Narodne novine, 1999.
- Schellenberg, Theodore R. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago: University of Chicago Press, 1956.
- Valvasor, Johann Weichard. *Die Ehre des Hertzogthums Crain* 1.-3. Ljubljana: München: Mladinska knjiga, 1971.

Članci:

- Birdsall, William F.. „Two Sides of the Desk: The Archivist and the Historian, 1909-1935“ u *American Archivist* vol 35. travanj 1975.
- Blažević, Zrinka. "Primjerak Vitezovićeve djela Oživljena Hrvatska iz ostavštine grofa L.F. Marsiglija" u *Senjski zbornik* br. 26. (1999),179-228.
- Cook, Terry. „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape“ u *The American Archivist* vol 47. Jesen/zima 2011. 600-632.
- Duchein, Michel. „The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe“ u *American Archivist*, vol 55. zima 1992. 14-25.
- Eskildsen, Kasper Risbjerg. Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography u *History of the Human Sciences* Vol. 26 No. 4 (2013), 8-26.
- Huistra, Pieter, Paul, Herman, Tellebek, Jo. „Historians in the archive: An introduction“ u *History of Human Sciences* Vol. 26 No. 3. (2013) 3-7.

- Johnes, Martin. „Archives, Truths and the Historian at Work: A Reply to Douglas Booth's ‘Refiguring the Archive’“ u *Sport in History*, 27:1, 127-135.
- Kolanović, Josip. „Identitet arhivista: od zanimanja do profesije“ u *Arhivski vjesnik* god 40. (1997) 7-14.
- Lokke, Carl. „Archives in the French Revolution“ u *American Archivist*, vol 31. broj 1. siječanj 1968. str 23-31.
- Müller, Phillip. „Archives and history: Towards a history of ‘the use of state archives’ in the 19th century“ u *History of the Human Sciences* Vol. 26 No. 4. (2013) 27-49.
- Russel, Mattie U.. „The Influence of Historians on the Archival Profession in the United States“ u *American Archivist* Vol. 46, No. 3 (1983) str. 277-285.
- Tschan, Reto, „A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal“ u *The American Archivist* Vol. 65 (2002) 176-195.
- Žontar, Jože. „Historiografija i arhivistika“ u *Arhivski vjesnik*, No.42 Veljača 2000. 169-176.

Internetski izvori:

- „Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva na web mjestu arhinet.arhiv.hr,, [http://arhinet.arhiv.hr/_Download/PDF/ISAD_\(G\)_2_Izd_Hrv.pdf](http://arhinet.arhiv.hr/_Download/PDF/ISAD_(G)_2_Izd_Hrv.pdf) (10.08.2017.)
- „Izmjene Zakona o arhivskom gradivu i dostupnost gradiva u državnim arhivima“ <http://www.kastela.org/novosti/aktualnosti/29591-izmjene-zakona-o-arhivskom-gradivu-i-dostupnost-gradiva-u-drzavnim-arhivima> (10.08.2017.)
- „What books about archives should historians read?“ <http://archivesnext.com/?p=3260> (10.08.2017.)

Uloga historiografije u suvremenoj arhivistici

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se tematikom utjecaja koji je historiografija odigrala u razvoju arhivske djelatnosti i arhivistike kao znanstvene grane, ali i odnosom dvaju disciplina danas. Dio rada bavi se pregledom ranog razvoja djelatnosti očuvanja arhivskih dokumenata koji je svoje temelje bilježio ponajprije u djelatnosti povjesničara koji su, preuzevši vodeće uloge, utjecali na razvoj i nastanak suvremene arhivistike. Proširenjem uloge arhiva uloga povjesničara se smanjila, te su oni u većini postali korisnici. Razvoj moderne tehnologije i utemeljenje arhivistike u informacijskim znanostima dovelo je do daljnjeg odvajanja koje je danas često tema polemika. Drugi dio rada posvećen je analizi iskoristivosti povjesničara u suvremenim arhivima s obzirom na trenutno stanje arhiva u Hrvatskoj i dužnosti koje arhivisti obnašaju na dnevnoj bazi. Jednako tako govori se o mjerama kojima bi se odnosi između dvije znanosti gradili još u razdoblju studiranja, kako bi se donekle pristupilo rješavanju temeljnih problema kako ih vidi arhivistička znanstvena zajednica.

Ključne riječi: *historiografija, arhivistika, razvoj, povijest, odnos*

The role of historical science in contemporary archival studies

Summary

The main concern of this thesis lies in the relationship and influence that History had on the development of Archival Science. The thesis also investigates the relationship between the two disciplines in modern and contemporary times. The first part is a chronological presentation of development of archives as a concept, with special focus on the influence of historians during that time. Historians are considered to be the main influencers, if not creators of some crucial principles in contemporary archival science. Though, with the need to expand the workload, historians began to take the role of users, rather than leaders and archivists. And so, the separation began. The other part of this thesis deals with this relationship today, and tries to suggest areas of archival profession in which historians could still work for the greater benefit of the archives (given the situation in the archives in Croatia). Also, a big part of the thesis is the solution to the growing dissipation of this relationship, which could be resolved by smart planning of curricula in archival and historian university education.

Key words: *historiography, archival science, development, history, relation*